

**UCHWAŁA NR XXXI/171/2021
RADY GMINY WIELKA NIESZAWKA**

z dnia 23 lutego 2021 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021–2024**

Na podstawie art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713 i 1378) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782 i 1378)

uchwała się, co następuje:

§ 1. Uchwała się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

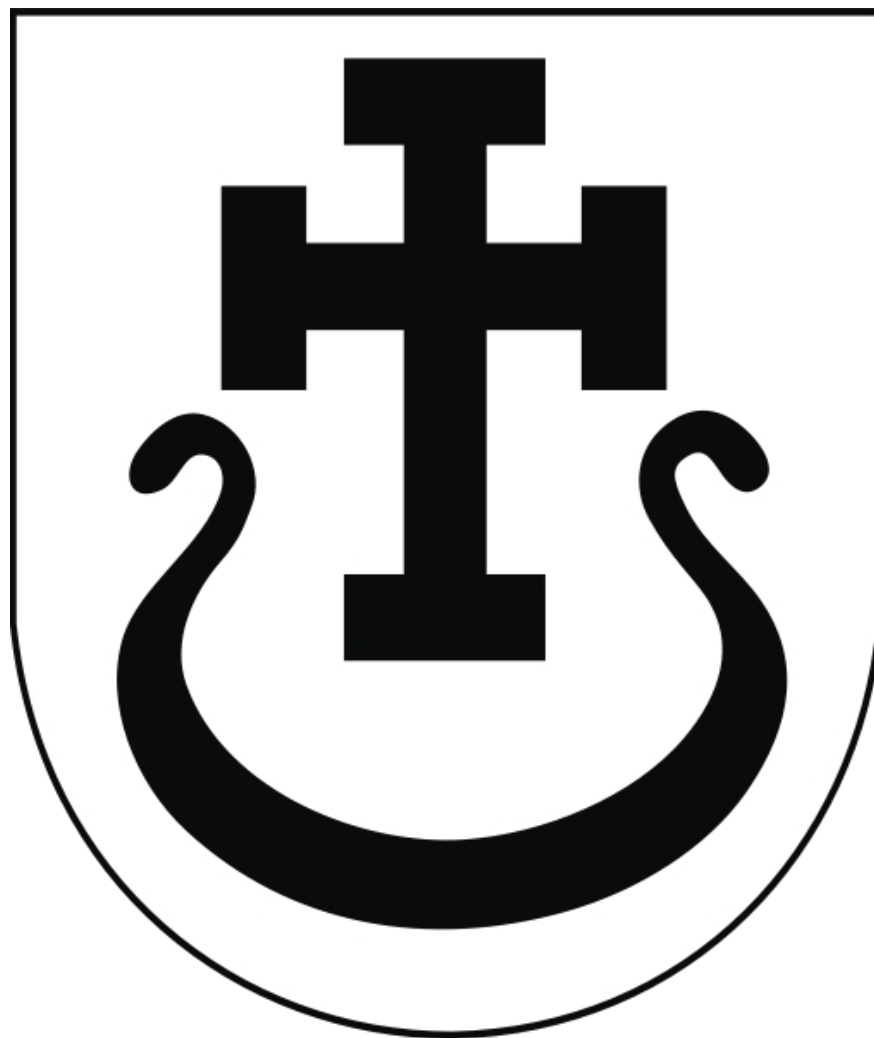
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wielka Nieszawka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia uchwały w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Wioletta Szymańska

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2021 - 2024

GMINA WIELKA NIESZAWKA

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP

- 1.1. Położenie Gminy Wielka Nieszawka----- 3

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- 2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce-----
2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego-----
2.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu-----
2.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy-----

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WIELKA NIESZAWKA

- 3.1. Zarys historii obszaru gminy-----
3.2. Krajobraz kulturowy-----
3.3. Zabytki nieruchome-----
3.4. Zabytki archeologiczne-----
3.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych-----
3.6. Dziedzictwo niematerialne-----

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

- 4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków-----
4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków-----
4.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków gminy Wielka Nieszawka-----
4.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy-----

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

- 5.1. Analiza SWOT-----
5.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych oraz istotne zagrożenia-----
5.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia-----

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- 9.1. Dotacje-----
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego-----
9.3. Środki europejskie-----

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

11. ANEKSY

- 11.1. ANEKS NR 1-----

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to zarówno dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków są naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby gmina stała się piękna dla mieszkańców i atrakcyjna dla turystów, trzeba zadbać o lokalne zabytki.

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024 wyznacza cele przy jego realizacji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i właściwym przyjęciu w drodze uchwały Rady Gminy w Wielkiej Nieszawce.

Dokument ten został opracowany w oparciu o obowiązujące przepisy prawne dotyczące zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie Gminy Wielka Nieszawka.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

1.1. Położenie Gminy Wielka Nieszawka

Gmina Wielka Nieszawka położona jest w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego. Wraz z pozostałymi ośmioma gminami, w tym jedną gminą miejską, wchodzi w skład powiatu toruńskiego. Jest również jedyną gminą w ramach granic administracyjnych powiatu toruńskiego położoną na lewym brzegu Wisły. Od strony zachodniej sąsiaduje z powiatem bydgoskim – Gmina Solec Kujawski, od strony południowej z powiatem inowrocławskim – Gmina Gniewkowo i Gmina Rojewo oraz aleksandrowskim – Gmina Aleksandrów Kujawski. Północno-wschodnią granicę gminy wyznacza rzeka Wisła. Gminami sąsiadującymi z nią od wschodu są Lubicz i Obrowo, natomiast od północy graniczy ona z gminą Zławieś Wielka. Północną granicę gminy wyznacza również przebieg administracyjnej granicy Gminy Miasta Toruń, będącej miastem na prawach powiatu. W skład Gminy Wielka Nieszawka wchodzi sołectwa Brzoza, Cierpice, Mała Nieszawka i Wielka Nieszawka, będąca centrum administracyjnym gminy. Powierzchnia gminy wynosi 216,28 km².

Obecnie gęstość zaludnienia w gminie wynosi 24 osoby/km². Znaczną część jej powierzchni zajmuje Ośrodek Szkolenia (poligon) CSAiU - około 12.400 ha (57% całkowitej powierzchni). Fakt ten w połączeniu ze znaczącym udziałem powierzchni leśnej w całkowitej powierzchni gminy zdeterminował rozwój przestrzenny, w którym skupiska ludności skoncentrowane są głównie w jej północnej części, na terenie sołectw Wielka Nieszawka, Mała Nieszawka, Cierpice, a także we wschodniej części gminy – sołectwo Brzoza. Przeważająca większość mieszkańców zasiedla Małą Nieszawkę, Wielką Nieszawkę oraz Cierpice. Pod koniec roku 2019 gminę zamieszkiwało łącznie 5.238 osób (dane GUS XII.2019). Na przestrzeni lat liczba ludności gminy stale się powiększa.

Gmina Wielka Nieszawka położona jest na terenie mezoregionu Kotliny Toruńskiej należącego do makroregionu Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej oraz na południowym skraju gminy do mezoregionu Równiny Inowrocławskiej, należącej do makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego. Krajobraz gminy kształtują terasy pradoliny Wisły. Na wyżej położonych terasach ukształtował się kompleks wydm śródlądowych, które z czasem zostały porośnięte przez bory sosnowe z przeważającym borem suchym, które są dominującym drzewostanem w tym regionie ze względu na ubogą piaszczystą glebę. W krajobrazie gminy dominują lasy stanowiące

około 83,1 % powierzchni, natomiast grunty sklasyfikowane jako grunty leśne stanowią aż 86% powierzchni. Są one częścią większego kompleksu lasów Puszczy Bydgoskiej. W związku z bogatymi walorami przyrodniczymi prawie cały obszar gminy objęty jest różnymi formami ochrony przyrody. Największą powierzchnię zajmują obszary chronionego krajobrazu Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej oraz Wydmowy na południe od Torunia. Na terenie gminy ustanowiono również obszary ochrony Natura 2000, dyrektywy ptasiej Dolina Dolnej Wisły oraz dyrektywy siedliskowej Nieszawska Dolina Wisły, Wydmy Kotliny Toruńskiej, Leniec w Chorągiewce i Dybowska Dolina Wisły. Na jej obszarze znajduje się również 8 pomników przyrody oraz około 65 ha użytków ekologicznych. Według danych GUS prawne formy ochrony przyrody obejmowały swoim obszarem na terenie gminy ponad 154 km². Na terenie gminy dominują grunty orne V i VI klasy, stanowiące około 45% ogólnej powierzchni gruntów rolnych.

Jeśli chodzi o sieć hydrograficzną, gmina leży w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Wisły, która wyznacza jej północną i wschodnią granicę. Główne ciek wodne znajdujące się na obszarze gminy mają swoje bezpośrednie ujście w rzece Wiśle. Na terenie gminy można wyróżnić dwie główne zlewnie – Strugi Zielonej przepływającej w okolicach Cierpic i Tażyny, która przepływa wzdłuż jej południowo-wschodniej granicy. Na terenach bezpośrednio sąsiadujących z rzeką Wisłą znajdują się starorzecza oraz liczne sztuczne stawy, wykorzystywane na potrzeby rekreacji i wypoczynku oraz wędkarstwa – głównie w okolicach Małej Nieszawki. Nie występują natomiast na terenie gminy naturalne zbiorniki wodne w postaci jezior.

Gmina Wielka Nieszawka jest bardzo dobrze skomunikowana. Przez gminę przebiega fragment autostrady A1 z dogodnym dostępem do tego szlaku komunikacyjnego poprzez węzeł drogowy Wielka Nieszawka i fragment istniejącej drogi ekspresowej S10, która w najbliższych latach będzie zmodernizowana do dwóch pasów ruchu wraz z budową nowego odcinka Toruń-Bydgoszcz o długości około 50 km. Przez gminę przebiegają również szlaki komunikacyjne o dużym znaczeniu transportowym takie jak:

- droga krajowa nr 10 relacji Szczecin-Warszawa,
- droga krajowa nr 15 relacji Trzebnica-Ostróda,
- droga krajowa 91 relacji Gdańsk-Częstochowa.

Na obszarze gminy znajdują się również:

- droga wojewódzka nr 273, służąca jako główny ciąg komunikacyjnej aglomeracji Mała Nieszawka, Wielka Nieszawka, Cierpice oraz komunikujący wspomniane tereny z Gminą Miasta Toruń
- droga wojewódzka nr 250 przebiegająca przez teren mieszczącego się na terenie gminy poligonu od Suchatówki do Służewa, komunikująca jej północno-zachodnią część z ościennymi gminami przy jej południowej granicy.

Pozostałe szlaki komunikacyjne o statusie drogi wojewódzkiej znajdujące się na terenie gminy to drogi wojewódzkie numer 200, 258 i 586. Na terenie gminy znajdują się również dwie drogi powiatowe, jedna o numerze 2033 łącząca Cierpice z Rojewem i Inowrocławiem oraz o numerze 2034 łącząca Chorągiewkę z Toruniem. Sieć komunikacyjną uzupełniają drogi gminne o łącznej długości ponad 70 km. Przez teren gminy przebiegają dwie magistrale kolejowe: 353 Poznań Wschód-Skandawa i 18 Kutno-Piła Główna. Dostęp do transportu szynowego mieszkańcom gminy zapewnia znajdujący się w Cierpicach dworzec kolejowy na trasie kolejowej relacji Toruń-Bydgoszcz oraz znajdujący się nieopodal Małej Nieszawki dworzec Toruń-Kluczyki znajdujący się w granicach administracyjnych Torunia. Na terenie gminy kursuje również regularna komunikacja autobusowa. W 2018 roku na terenie gminy było 3,9 km ścieżek rowerowych (dane GUS).

W 2019 roku w Gminie Wielka Nieszawka funkcjonowało 648 podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą stanowiły 510 podmiotów spośród wszystkich zarejestrowanych. W działalności gospodarczej na terenie gminy przeważają mikroprzedsiębiorstwa (617 podmiotów zatrudniających od 0 do 9 osób w roku 2019). Wśród osób fizycznych najpopularniejszą formą działalności są handel hurtowy i detaliczny, budownictwo oraz naprawa pojazdów. Spośród wszystkich podmiotów 23 prowadziły działalność związaną z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybołówstwem, natomiast w sektorze budownictwa 163 podmioty.

Na terenie gminy znajdują się dwie szkoły podstawowe w Cierpicach i Małej Nieszawce. Na terenie Małej Nieszawki funkcjonuje Gminne Centrum Kultury oraz jedna biblioteka. Głównymi atrakcjami o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym są Olenderski Park

Etnograficzny oraz Centrum Sportu i Rekreacji Olender. W 2019 roku na terenie gminy znajdowały się 4 hotele.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego

wchodzą obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Gminy Wielka Nieszawka. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);
2. uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20);
3. prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4);
4. przyjmowania zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);
5. sporządzania przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
6. obowiązek przyjęcia przez radę gminy gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);
7. sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki

upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z2019r. poz.1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzielami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
 - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach

zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Zgodnie z art. 16 ustawy:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
- 1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.
2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.
3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.
5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.
6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji [...] strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o

warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

2. W [...] planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W myśl art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
 - 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m.in.:

- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub

znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat;
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania);
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293);
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333);
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r. poz.

1219);

- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55);
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 65);
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194);
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).

2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

I. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest:
Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.

Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
 - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym

- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
 - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
 - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich
 - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
 - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego
 - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy)
 - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
 - Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
 - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
 - Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami
 - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
 - Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego

II. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez cele szczegółowe:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski
- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

2.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Wielka Nieszawka wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

I. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w nowej perspektywie do roku 2030 jest obecnie w fazie przygotowania. W dniu 15 lipca 2020 roku Uchwałą 27/1168/20 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego został przyjęty projekt Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategii Przyspieszenia 2030+. W związku z przyjęciem projektu strategii można prognozować, ostatecznie jakie kierunki rozwoju będą priorytetowymi w najbliższej dekadzie oraz w ramach jakich działań będą one realizowane.

Celem nadrzędnym jaki przyświeca mającej niebawem wejść w życie strategii województwa jest *Jakość życia typowa dla wysoko rozwiniętych regionów europejskich*.

W ramach zdefiniowanej wizji wyszczególniono cele główne, które dotyczą różnych sfer rozwoju województwa i poprawy życia jego mieszkańców. Należą do nich:

- Skuteczna edukacja
- Zdrowe, zamożne i aktywne społeczeństwo
- Konkurencyjna gospodarka
- Dostępna przestrzeń i czyste środowisko
- Spójne i bezpieczne województwo

W ramach poszczególnych celów głównych można wyróżnić cele operacyjne uszczegóławiające zakres działań w ramach danego zagadnienia. Celem operacyjnym ujętym w strategii, który wprost w swojej tematyce odnosi się do sfery kulturalnej i dziedzictwa jest kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe. W jego ramach można wyszczególnić kilka kierunków działań, którymi są:

- Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy

ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do społeczności i zamieszkiwania na terytorium województwa kujawsko-pomorskiego

- Kultywowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do lokalnych społeczności, związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem świadczącym o odrębności przejawiającym się w zwyczajach, obrzędowości, strojach, innych wyznacznikach lokalności
- Kultywowanie postaw patriotycznych mieszkańców województwa
- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem oferty instytucji kultury, oferowanej na poziomie lokalnym i regionalnym (kultura masowa)
- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem wyspecjalizowanej oferty instytucji kultury (kultury wysokiej)
- Rozwój edukacji kulturalnej oraz upowszechnianie kultury wśród mieszkańców regionu - kierunek dotyczy ogółu działań ukierunkowanych na kształtowanie wrażliwości kulturalnej oraz zainteresowania ofertą kultury (działania informacyjne, promocyjne, edukacyjne prowadzące do zwiększenia partycypacji w życiu kulturalnym)
- Upowszechnianie dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu ułatwienie dostępu do zasobów kultury oraz prowadzonych działalności kulturalnych poprzez udostępnianie w wersji cyfrowej zbiorów lub dokonywanie transmisji (względnie publikowanie nagrań) wydarzeń kulturalnych (spektakle, koncerty, itp.). Obejmuje zarówno przedsięwzięcia zakładające udostępnianie bezpłatne, jak i komercyjne – zarówno poprzez internet, jak i na nośnikach
- Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek - kierunek dotyczy digitalizacji i udostępniania zbiorów bibliotecznych w celu upowszechnienia czytelnictwa oraz ułatwienia dostępu mieszkańcom województwa kujawsko-pomorskiego do zbiorów bibliotecznych.

Zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą oraz ochroną dziedzictwa kulturowego są podejmowane również w ramach pozostałych celów głównych, operacyjnych i kierunków

działań określonych przez strategię:

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cele operacyjne: Wysoka jakość kształcenia i wychowania

Kierunek rozwój edukacji regionalnej dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografią, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Infrastruktura rozwoju społecznego

Rozwój infrastruktury kultury i sztuki. Kierunek ten dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań z zakresu kultury i sztuki bez względu na rodzaj, charakter i rangę danej instytucji.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Środowisko przyrodnicze

Zachowanie, wzmacnianie oraz promocja potencjału dziedzictwa przyrodniczego województwa przewiduje działania służące rozwojowi działalności gospodarczych na bazie walorów środowiskowych, które powinny być realizowane w ramach kierunku „Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym”.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa. Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu

ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa.

Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych. Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Potencjały endogeniczne

Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym. Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury.

Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru.

Wybrane projekty w sferze kultury:

- Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego
- Kujawsko-Pomorskie – rozwój poprzez kulturę
- Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią
- Kujawsko-Pomorskie – promocja poprzez kinematografię
- Rozbudowa Opery Nova
- Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie
- Rozbudowa Filharmonii Pomorskiej
- Kultura w zasięgu 3.0
- Biblioteki XXI wieku - rozbudowa i modernizacja infrastruktury wojewódzkich bibliotek publicznych

- Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej

II. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

(Uchwała nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego)

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa Kujawsko-Pomorskiego określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwalonym Uchwałą nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r.

W dniu 24 czerwca 2019 r. uchwałą nr VIII/135/19 Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, który na mocy Rozstrzygnięcia Nadzorczego Nr 66/2019 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego w dniu 31 lipca 2019 roku utracił ważność. Obecnie nadal trwają prace nad nowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, który jest w fazie projektu przyjętego w drodze uchwały nr 14/588/18 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2018 r. W perspektywie czasowej ma on obowiązywać do roku 2030, czyli zgodnie z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK2030).

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest „Zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców”.

Zostały także określone trzy cele szczegółowe, z których jeden bezpośrednio odnosi się do dziedzictwa kulturowego:

„Zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem

zewnątrznym”.

Zauważono poprawę stanu krajobrazu i środowiska naturalnego, wskazując jednocześnie na potrzebę poprawy warunków życia mieszkańców oraz infrastruktury technicznej. Określono również zasady, które powinny być spełnione w celu zachowania dziedzictwa kulturowego regionu:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń
- harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego
- dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych

Określono również kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej, a wśród nich znalazły się również zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego polegające na rewaloryzacji zabytkowych układów urbanistycznych, ograniczeniu ruchu samochodowego z centrów największych miast oraz konserwacji i turystycznym wykorzystaniu ruin zamków. Kontynuowane są również działania związane z zachowaniem dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie poprzez ochronę obszarów o wysokich wartościach środowiska przyrodniczego i kulturowego: brzesko-radziejowskiego, doliny Drwęcy, doliny Osy, doliny Wisły, górznieńskiego, kcyńsko-żnińskiego, koronowskiego, krajeńskiego, mogileńskiego, nadgoplańskiego, ryńsko-ostrowickiego, rypińsko-zbójeńskiego, skępsko-lipnowskiego i tucholskiego, ochronę terenów związanych z osadnictwem holenderskim w dolinie Wisły, ochronę zasobów średniowiecznej urbanistyki i architektury obronnej szczególnie na Ziemi Chełmińskiej oraz ochronę dziedzictwa kulturowego związanego z początkami Państwa Polskiego w Inowrocławiu, Kościelcu Kujawskim, Kruszwicy, Mogilnie, Strzelnie i Kałdusie. Ponadto postuluje się konserwację zespołów fortyfikacyjnych w Grudziądzu, Chełmnie i Toruniu, zabytkowych obiektów sakralnych i zespołów dworsko-pałacowych, utworzenie nowych parków kulturowych i zachowanie historycznych panoram głównie miejscowości położonych nad Wisłą.

III. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego na lata 2019- 2022 (uchwała nr X/70/2019 Rady Powiatu Toruńskiego z dnia 24 października 2019 r.)

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego na lata 2019-2022 został opracowany w celu realizacji zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), która to zobowiązuje samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne do sporządzenia na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Dokument został opracowany jako pomoc w aktywnym zarządzaniu dziedzictwem kulturowym powiatu. Nacisk został położony między innymi na ochronę zabytków, których właścicielem jest powiat toruński, systematyczne umieszczanie na zabytkach nieruchomości, wpisanych do rejestru zabytków, znaków informacyjnych o jego ochronie wraz z towarzyszącymi tablicami informacyjnymi o obiektach, współpracę ze społecznymi opiekunami zabytków, popularyzację zabytków w szkołach i instytucjach kultury, wsparcie finansowe prac przy obiektach zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ewidencji zabytków z terenu Powiatu Toruńskiego, udział w programach wsparcia finansowego i merytorycznego właścicieli zabytków, przygotowanie informacji o ofercie kulturalnej i turystyczno-kulturalnej powiatu, udział w szkoleniach dotyczących ochrony zabytków i ewidencji kulturalnej, monitorowanie postępu gmin w sprawie obowiązku założenia i prowadzenia przez gminy - gminnych ewidencji zabytków.

Szczegółowe cele powiatowego programu opieki nad zabytkami zostały zawarte w art. 87 ust. 2 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i sprowadzają się do poprawy stanu dziedzictwa kulturowego oraz utrzymania walorów krajobrazu kulturowego poprzez prowadzenie działań o charakterze organizacyjnym i finansowym oraz włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny powiatu.

2.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

I. Strategia Rozwoju Gminy Wielka Nieszawka na lata 2015-2025

Strategia Rozwoju Gminy Wielka Nieszawka na lata 2015-2025 stanowi plan rozwoju w myśl art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. nr 84, poz. 712, z późn. zm.).

Przepisem, który w sposób ogólny wskazuje możliwość planowania i programowania rozwoju, jest art. 18 ust. 2 pkt. 6 ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. nr 142, poz. 1591 z późn. zm.), zgodnie, z którym do właściwości rady gminy należy uchwalanie programów gospodarczych.

Strategia powstała z inicjatywy władz samorządowych w celu prowadzenia zaplanowanej i efektywnej polityki zarządzania obszarem gminy. Celem głównym opracowania Strategii było opracowanie dokumentu operacyjnego, służącego jako narzędzie do wdrożenia wizji rozwoju Gminy Wielka Nieszawka.

Zasadniczym argumentem przemawiającym za stworzeniem Strategii była również konieczność dostosowania jej celów i działań do polityki spójności Unii Europejskiej oraz wynikających z tej polityki celów tematycznych, wdrażanych za pomocą krajowych i regionalnych programów operacyjnych.

W ramach Strategii określono zakres obszarów działania, stanowiących jednocześnie cele strategiczne, będących bezpośrednią odpowiedzią na istniejące w gminie trudności rozwojowe. Są to:

1. Gospodarka i środowisko przyrodnicze
2. Zagospodarowanie przestrzenne i infrastruktura
3. Sfera społeczna

W ramach celów strategicznych wyróżniono cele operacyjne, którymi są:

1. Rozwój turystyki i rekreacji w oparciu o posiadane walory
2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego
3. Zwiększenie skali promocji Gminy
4. Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości
5. Zmniejszenie zagrożenia powodziowego
6. Rozwijanie świadomości ekologicznej mieszkańców
7. Kontynuacja rozbudowy gminnej infrastruktury drogowej i infrastruktury towarzyszącej
8. Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa dzieci w drodze do szkoły
9. Kontynuacja rozbudowy sieci wodociągowej i kanalizacyjnej
10. Dostosowanie do standardów i potrzeb gminnej oczyszczalni ścieków

11. Inteligentne zarządzanie energią
12. Wprowadzenie systemu nowoczesnego transportu zbiorowego
13. Rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej i dostęp do szerokopasmowego internetu
14. Zwiększenie aktywności i integracji społecznej mieszkańców, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu
15. Wzbogacenie oferty spędzania wolnego czasu dla mieszkańców
16. Rozwój usług opiekuńczych i medycznych
17. Rozwój infrastruktury społecznej
18. Rozwój kompetencji przez edukację
19. Wdrożenie nowoczesnego systemu komunikacji z mieszkańcami

Strategia realizowana jest przez gminę we współpracy z innymi partnerami samorządowymi, gospodarczymi i społecznymi lub wsparcie i inspirowanie realizacji przedsięwzięć innych jednostek.

II. Program rewitalizacji Gminy Wielka Nieszawka na lata 2016-2023

Uchwałą nr XXX/145/2017 z dnia 31 maja 2017 r. Rada Gminy w Wielkiej Nieszawce przyjęła Program Rewitalizacji Gminy Wielka Nieszawka na lata 2016-2023. Dokument stanowi wieloletni program działań o charakterze gospodarczym i społecznym, dotyczący gospodarki przestrzennej i urządzeń technicznych, zmierzający do wyprowadzenia obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej oraz stworzenia warunków do jego dalszego rozwoju, realizowany przez różne podmioty, zgodnie z określonym harmonogramem czasowym i finansowym z różnych źródeł, opracowany, przyjęty i koordynowany przez Gminę.

Celem dokumentu jest wskazanie obszarów zdegradowanych oraz konkretnych przedsięwzięć prowadzących do ich likwidacji. Działania te wiążą się z różnymi innymi zamierzeniami ujętymi w następujących dokumentach:

- na poziomie krajowym:
 - Narodowy Plan Rewitalizacji 2022
 - Krajowa Polityka Miejska 2023
 - Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju
 - Strategia Rozwoju Kraju 2020

- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020
- Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączania społ. i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020
- na poziomie regionalnym:
 - Strategia rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020 - Plan modernizacji 2020+
 - Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020
 - Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020
 - Strategia Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020
 - Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Terytorialnego
 - Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Terytorialnego
 - Zasady programowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych w celu ubiegania się o środki finansowe w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020
- na poziomie lokalnym:
 - Strategia Rozwoju Gminy Wielka Nieszawka na lata 2015-2025
 - Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Wielka Nieszawka na lata 2020-2026
 - Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020 Lokalnej Grupy Działania "Podgrodzie Toruńskie"

Przeprowadzona delimitacja obszaru zdegradowanego wskazała do rewitalizacji sołectwa, których łączna powierzchnia przekracza 20% powierzchni całkowitej gminy. W związku z tym wyznaczono dodatkowe kryteria zawężające obszar przeznaczony do rewitalizacji. Ze względu

na fakt, że na terenie gminy nie stwierdzono występowania przestrzeni zdegradowanych, skupiono się na jak najszybszym efekcie oddziaływania społecznego zabiegów rewitalizacyjnych i jako kryterium priorytetyzujące wybrano liczbę mieszkańców. Spośród miejscowości Brzoza i Wielka Nieszawka wybrano miejscowość Wielka Nieszawka.

Celem głównym działań rewitalizacyjnych zostało *Zwiększenie partycypacji w życiu społecznym dla społeczności w rejonach o wysokim uzależnieniu od świadczeń pomocy społecznej*.

W ramach przeprowadzonej analizy zdefiniowano problemy takie jak:

- Wysoki odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym i niekorzystny wskaźnik obciążenia demograficznego
- Wysoki odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej
- Brak infrastruktury kultury w postaci biblioteki i świetlicy wiejskiej
- Brak siedziby oraz miejsca, w którym organizacje pozarządowe mogłyby prowadzić swoją działalność

Planowaną wizję stanowiącą efekt rewitalizacji zdefiniowano w następujący sposób:

- Dzięki prężnie działającym organizacjom pozarządowym, obszar rewitalizacji zamieszkuje aktywne społeczeństwo, które chętnie spotyka się i integruje
- Przebudowany i wyremontowany budynek po Urzędzie Gminy w Wielkiej Nieszawce jest miejscem spotkań lokalnych grup zainteresowań - harcerzy, seniorów, wolontariuszy, klubów sportowych i innych
- Mieszkańcy korzystają z zasobów biblioteki utworzonej w budynku po Urzędzie Gminy w Wielkiej Nieszawce

Cel główny działań rewitalizacyjnych powinien zostać zrealizowany poprzez:

1. Zwiększenie aktywności i integracji mieszkańców poprzez utworzenie biblioteki dla mieszkańców oraz siedziby i miejsca spotkań lokalnych organizacji pożytku publicznego oraz różnych grup zainteresowań.
2. Rozwój i integrację dzieci i młodzieży, w tym aktywizację społeczną dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie klubów młodzieżowych na terenie świetlic wiejskich.

III. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, w oparciu o który prowadzona jest polityka i strategia działań w sferze zagospodarowania przestrzennego, społeczno-gospodarczego oraz ekologicznego. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka zostało przyjęte Uchwałą nr XIV/82/2000 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 28 lutego 2000 r. Studium było analizowane ponownie przez Radę Gminy Wielka Nieszawka w 2016 roku. W ramach uchwały nr XXIII/120/2016 z dnia 23 listopada 2016 r. w sprawie aktualności studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planów zagospodarowania przestrzennego gminy Wielka Nieszawka, Rada Gminy Wielka Nieszawka uznała Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka za aktualne, a tym samym obowiązujące.

Dokument jest podstawą koordynacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powinien być także podstawą koordynacji wszystkich decyzji i przedsięwzięć realizacyjnych samorządu w zakresie gospodarki przestrzennej gminy. Odgrywa także rolę w kształtowaniu struktury funkcjonalno-przestrzennej jako zbiór informacji o możliwościach i ograniczeniach w odniesieniu do poszczególnych obszarów.

W dokumencie przyjęto główne cele rozwoju gminy, które określone są następująco:

- Likwidacja poligonu i przejęcie terenów Skarbu Państwa do zasobów gruntów gminy
- Podniesienie atrakcyjności lokalizacyjnej gminy poprzez wykorzystanie skutków realizacji inwestycji zewnętrznych, w tym między innymi poprzez nowe inwestycje drogowe w regionie (budowę autostrady A1, drogi ekspresowej S10),

skaskadowanie rzeki Wisły, posiadanie terenów wyjątkowo atrakcyjnych dla usług turystycznych, dysponowanie terenów pod budownictwo mieszkaniowe i usługi komercyjne.

- Stworzenie zróżnicowanej bazy ekonomicznej gminy zapewniającej dostateczny dopływ środków finansowych, między innymi poprzez usługi komercyjne o charakterze ponadregionalnym i usługi uzupełniające dla obszarów miasta Torunia i gminy, szeroką ofertę terenów o wysokich walorach lokalizacyjnych dla budownictwa w paśmie Toruń - Aleksandrów Kujawski, usługi turystyczno-rekreacyjne o zasięgu regionalnym dzięki atrakcyjnym walorom krajobrazowym, sprzedaż gruntów gminnych pod przyszłe inwestycje.
- Regionalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska przyrodniczego poprzez ochronę wód podziemnych, utrzymanie sprawnego systemu melioracji części dolinnej gminy, ochronę i odnowę istniejących kompleksów leśnych, racjonalne zagospodarowanie terenów przeznaczonych pod rekreację, odpowiednią eksploatację zasobów surowcowych, zmniejszenie zagrożenia i zanieczyszczenia powietrza, wody i gruntu.
- Rozwój infrastruktury technicznej gwarantujący sprawne i pewne funkcjonowanie systemów zasilających (m.in. wodociągi, energia elektryczna, gaz) i odprowadzających na terenach już zabudowanych i przeznaczonych do zainwestowania.
- Podniesienie poziomu obsługi komunikacyjnej gminy poprzez niezbędną modernizację i budowę najważniejszych dróg gminnych dla połączeń wewnętrznych oraz z układem zewnętrznym.
- Racjonalne gospodarowanie przestrzenią uwzględniające przede wszystkim istniejące uwarunkowania przyrodnicze.
- Poprawę warunków życia i zamieszkiwania ludności poprzez wyrównanie szans rozwoju poprzez realizację infrastruktury społecznej i technicznej, zwiększenie możliwości pracy na terenie gminy, poprawę warunków mieszkaniowych, poszerzenie oferty pomocy społecznej oraz zwiększenie dostępu do kultury i wypoczynku.

Gmina w opracowanym studium wyznaczyła również kierunki polityki rozwoju, w

ramach których kierunek określony jako Środowisko kulturowe dotyczy bezpośrednio ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- spełnianie wymagań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów i ustaw szczególnych
- poprawę stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego poprzez realizację wytycznych konserwatorskich i zasad ogólnych ochrony, sformułowanych przez Służbę Ochrony Zabytków Urzędu Marszałkowskiego
- minimalizację występujących zagrożeń wartości zasobów dziedzictwa kulturowego i czynników wywołujących te zagrożenia poprzez:
 - rewaloryzację obszarów zdegradowanych oraz obiektów zabytkowych, ukierunkowaną na ochronę i odnowę wartości kulturowych, związaną z promowaniem walorów gminy, wzmacniającą aktywność i kreatywność miejscowej społeczności lokalnej;
 - przykładanie dużej staranności i solidności przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wydawaniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, a także zatwierdzaniu projektów budowlanych, do uwzględniania zasad ochrony zasobów kulturowych i realizacji wytycznych konserwatorskich, dla konkretnych obszarów o wysokich wartościach krajobrazowo-kulturowych;
 - kształtowanie nowych wartości środowiska kulturowego poprzez wykonanie specjalistycznego opracowania wskazującego na prawidłowe i ciekawe rozwiązania, np. w zakresie form zabudowy, elementów kompozycji układów przestrzennych czy też atrakcyjności krajobrazu, w związku z przewidywanym zwiększeniem zurbanizowania gminy
 - rozszerzenie ochrony na zasoby posiadające wartości dla tożsamości kulturowej gminy
 - zwiększenie aktywności działania i środków finansowych na obiekty związane ze spuścizną historyczną i kulturową i obiekty posiadające znaczenie edukacyjno-rekreacyjne
 - adaptację i dostosowanie sposobów użytkowania dóbr kultury do nowych wymagań życia społecznego i gospodarczego, co powinno być traktowane jako

warunek ich przetrwania

W podrozdziale 4. rozdziału 2. przedstawiono uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Znajdujący się tutaj wykaz zabytków został uzupełniony o przynależność do poszczególnej strefy ochrony konserwatorskiej:

- Strefa "A" - dobra kultury wpisane do rejestru zabytków nieruchomych
- Strefa "B" ochrony konserwatorskiej - stanowiska archeologiczne eksponowane w terenie
- Strefa "C" - stanowiska nieeksponowane w terenie
- Strefa "D" - wsie o zachowanym układzie urbanistycznym
- Strefa "E" - obiekty sakralne
- Strefa "F" - obiekty zabytkowe architektury i budownictwa
- Strefa "G" - obiekty techniki i kultury sakralnej

IV. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na obszarze Gminy Wielka Nieszawka

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego (M.P.Z.P.) stanowi podstawę planowania przestrzennego na terenie Gminy Wielka Nieszawka. Ustanawia przepisy powszechnie obowiązujące, będące podstawą wydawania decyzji administracyjnych.

W poniższych dokumentach wprowadzono zapisy o ochronie zabytków i dziedzictwa kulturowego:

- Uchwała nr X/54/2019 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 2 lipca 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wielka Nieszawka (Mała Nieszawka dz. nr 480/5,481/1,481/2,483,484/1,482/1,482/2).
Paragraf §5, pkt 4: Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej: należy stosować wymogi przepisów odrębnych.
- Uchwała Nr V/24/2019 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 26 lutego 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wielka Nieszawka (Mała Nieszawka dz. nr 460/3; 460/4; 460/9).

Paragraf §5, pkt 4: Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej: należy stosować wymogi przepisów odrębnych.

- Uchwała nr XII/59/2015 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 27.10.2015r. w sp. uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. W. Nieszawka dla części obszaru gm. W. Nieszawka (teren przy ul. Mennonitów).

Paragraf § 5: Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem U, ustala się: strefę ochrony archeologicznej - zgodnie z rysunkiem planu, w granicach której teren jest dostępny do celów inwestycyjnych, na zasadach określonych w przepisach odrębnych;

Paragraf § 6: Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem ZCz, ustala się: strefę ochrony konserwatorskiej cmentarza ewangelickiego z poł. XVIII w., ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków - zgodnie z rysunkiem planu, ochrona polega na:

- a) nakazie zachowania i uczytelnienia historycznej kompozycji cmentarza ewangelickiego,
- b) nakazie zachowania, pielęgnacji i uzupełniania starodrzewia,
- c) nakaz zachowania i konserwacji zachowanych elementów po dawnym cmentarzu, w tym nagrobków.

- Uchwała Nr IV/15/2015 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 30 stycznia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Wielka Nieszawka (wieś Mała Nieszawka, teren przy ulicy Rzemieślniczej).

Paragraf § 5: Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem MN, ustala się: strefę ochrony archeologicznej, w granicach której teren jest dostępny do celów inwestycyjnych, zgodnie z wymogami przepisów odrębnych.

Paragraf § 7: Dla terenów oznaczonych na rysunku planu symbolami KDW1÷2, ustala się: na terenie KDW2 ustala się strefę ochrony archeologicznej, w granicach której teren jest dostępny do celów inwestycyjnych, pod warunkiem spełnienia przepisów odrębnych

- Uchwała Nr XXI/102/2008 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 27 sierpnia 2008 roku w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka (północna część wsi Mała Nieszawka).

Paragraf § 7:

1. Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem B17ZP, oprócz ustaleń zawartych

w § 4, ustala się:

1) przeznaczenie podstawowe - teren zieleni urządzonej (związanej z ruinami zamku, wpisanymi do rejestru zabytków pod nr C/11, będących stanowiskiem archeologicznym eksponowanym);

2) przeznaczenie dopuszczalne - obiekty związane z obsługą terenu;

2. Dla części ww. terenu, oznaczonego na rysunku planu szrafem w kratkę, ustala się dodatkowo:

1) nakaz: zachowania istniejących ruin, zabezpieczenia odsłoniętych fragmentów murów oraz właściwego ich utrzymania (np. stosowna wycinka drzew i krzewów) – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków;

2) obowiązek prowadzenia ew. prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym – w uzgodnieniu jw.;

3) w uzgodnieniu jw. – możliwość wyeksponowania ruin oraz zagospodarowania terenu dla potrzeb turystyki i rekreacji – m. in. poprzez:

a) odsłonięcie kamiennego bruku na dziedzińcu i ew. zachowanych fragmentów murów,

b) odtworzenie odcinków fosy, ew. studni,

c) wykonanie nasypów ziemnych zgodnie z przebiegiem niezachowanych murów zamku - obwodu wewnętrznego i zewnętrznego,

d) usytuowanie obiektów małej architektury, zaplecza sanitarnego z przyłączami oraz oświetlenie terenu i zagospodarowanie zielenią niską.

- Uchwała Nr XXX/139/05 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 27 października 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka (część wsi Brzoza).

Paragraf § 5:

1. Dla terenów, na których znajdują się obiekty wartościowe dla krajobrazu kulturowego (oznaczone na rysunku planu) – ustala się obowiązek uzgodnienia z właściwym urzędem ochrony zabytków: przebudowy, modernizacji, remontów i ew. rozbiórek w/w obiektów oraz działalności inwestycyjnej w ich sąsiedztwie (w granicach działki budowlanej).

2. Dla oznaczonych na rysunku planu stanowisk archeologicznych (w terenach D26R/ZZ i D65ZL) – ustala się obowiązek: przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych lub prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym –

w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków.

§ 13.

1. Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem D14ZC, oprócz ustaleń zawartych w § 3 pkt: 6, 9, 25 i 26, ustala się:

3) nakaz zachowania, zabezpieczenia i właściwego utrzymania pozostałości cmentarza – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków;

- Uchwała Nr XVIII/96/04 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 20 sierpnia 2004 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wielka Nieszawka (wsie: Mała Nieszawka, Wielka Nieszawka, Cierpice).

Paragraf § 6:

1. Dla terenów, które zachowały tradycyjny układ osadniczy lub na których znajdują się obiekty zabytkowe lub ważniejsze obiekty wartościowe dla krajobrazu kulturowego (oznaczone na rysunku planu) – ustala się obowiązek uzgodnienia działalności inwestycyjnej, modernizacji, remontów i rozbiórek ww. obiektów - z właściwym urzędem ochrony zabytków.

2. Dla oznaczonych na rysunku planu stanowisk archeologicznych – ustala się obowiązek: przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych lub prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków.

Paragraf § 13:

Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem A63ZC, oprócz ustaleń zawartych w § 3 pkt: 7, 19, 22, 26 i § 6 ust. 1, ustala się:

1) przeznaczenie podstawowe – nieczynny cmentarz (wpisany do rejestru zabytków pod nr A/529/17);

2) przeznaczenie dopuszczalne - zieleń urządzona (jako uzupełnienie wolnej przestrzeni);

3) nakaz zachowania, zabezpieczenia i właściwego utrzymania pozostałości cmentarza – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków.

Paragraf § 28:

1. Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem B10ZC, oprócz ustaleń zawartych w § 3 pkt: 1 - 4, 7 - 10, 12 – 16, 17, 19, 21 - 26, ustala się:

3) możliwość rozbudowy kościoła i ew. wycinka drzew – w uzgodnieniu z właściwymi służbami ochrony zabytków;

Paragraf § 40.

2. Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem C32U, oprócz ustaleń zawartych w § 3 ust.: 1 - 10, 12 – 16, ust. 17 lit a i d, ust. 18 lit. a, ust.: 19 – 26, w § 6 ust. 1 oraz w § 37, ustala się:

1) przeznaczenie podstawowe: teren usług sakralnych (kościół – oznaczony na rysunku planu jako obiekt wartościowy dla krajobrazu kulturowego);

3) ze względu na zachowany pierwotny układ przestrzenny i wartościowy drzewostan - obowiązek uzgodnienia z właściwym urzędem ochrony zabytków wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem terenu oraz ew. wycinki drzew;

Paragraf § 43:

6. Dla terenu C27US - ustala się dodatkowo nakaz zachowania i ew. zabezpieczenia reliktyw młynów – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków.

Paragraf § 47:

2. Dla terenu C31ZC – ze względu na zachowany pierwotny układ przestrzenny i wartościowy drzewostan - ustala się obowiązek uzgodnienia z właściwymi służbami ochrony zabytków wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem terenu (za wyjątkiem pochówków i stawiania nagrobków) oraz ew. wycinki drzew.

Paragraf § 49:

3. Dla położonych w terenach C68WS/Z i C113WS/Z reliktyw młynów w dolinie rzeki Zielonki – ustala się dodatkowo nakaz ich zachowania i ew. zabezpieczenia – w uzgodnieniu z właściwym urzędem ochrony zabytków.

W M.P.Z.P. zawarte są zapisy z m.in. zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Uwzględniono zasady ochrony i opieki nad zabytkami, a także podkreślono konieczność konsultowania zmian z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W tekście Planów uwzględniono podział na strefy ochrony konserwatorskiej, wyznaczone

przez Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, przyjmując dla nich wymogi wskazane w dokumencie Studium.

V. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla Gminy Wielka Nieszawka nie został opracowany.

VI. Uwarunkowania ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Obszar ochronny ujęcia wód podziemnych „MAŁA NIESZAWKA”

Szczególnym obszarem wartym nadmienienia w niniejszym opracowaniu jest obszar ochrony bezpośredniej i pośredniej ujęcia wód podziemnych „MAŁA NIESZAWKA” na terenie Gminy Wielka Nieszawka ustanowiony rozporządzeniem nr 1/2005 Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku z dnia 4 marca 2005 r. Ujęcie jest jednym z głównych źródeł wody głównego ośrodka miejskiego w regionie - miasta Toruń oraz okolicznych miejscowości. Obszar ochronny narzuca szereg restrykcji związanych z zagospodarowaniem terenu oraz gospodarką wodną, ściekową, jak również gospodarką rolniczą w związku z ochroną zasobów wód podziemnych.

Obszar Chronionego Krajobrazu Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej

Obszar chronionego Krajobrazu Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej część wschodnia i zachodnia został wyznaczony 25 września 1991 roku. Łączna powierzchnia obszaru ochronnego wynosi 29247,73 ha. Obszar Wydm Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej w większości położony jest na obszarze najwyższej terasy pradoliny Wisły. Na jego obszarze znajduje się jeden z największych w Polsce obszarów wydm śródlądowych. Średnia wysokość względna wydm wynosi od 10 do 25 metrów, natomiast w najwyższych punktach dochodzi do 30-45 m. Wysokość względna wydm wynosi średnio 10-25 m i dochodzi do 30-45 m. Wydmy porośnięte są kompleksem borów świeżych oraz borów suchych.

Obszar Chronionego Krajobrazu Wydmowy na południe od Torunia

W dniu 1 stycznia 1992 roku do życia został powołany Obszar chronionego Krajobrazu Wydmowy na południe od Torunia. Łączna powierzchnia obszaru objętego ochroną wynosi 15483,57 ha. Swoim zasięgiem obejmuje on południowo-zachodnią część obszaru powiatu toruńskiego z czego 99,8% jego powierzchni leży w granicach administracyjnych Gminy Wielka Nieszawka, natomiast pozostała część - 21,6 ha leży w granicach administracyjnych miasta Torunia. Cały obszar chroniony położony jest na terenie Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej znajdującej się na obszarze pradoliny Wisły w miejscu gdzie rozciąga się ona szerokim pasem na południe. Obszar chronionego Krajobrazu Wydmowy na Południe od Torunia zajmują wydmy śródlądowe porośnięte prawie w całości lasami oraz wrzosowiskami stanowiącymi 99,4 % powierzchni całkowitej jego powierzchni.

Obszar Natura 2000 Dolina Dolnej Wisły

Obszar Natura 2000 - Dolina Dolnej Wisły został wytyczony 5 listopada 2004 r. rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 24 lipca 2004 r. Jest to obszar powstały w ramach tzw. dyrektywy ptasiej stanowiący ostoję między innymi dla ptaków zimujących i migrujących oraz lęgowy dla około 180 gatunków awifauny. Swoim terenem obejmuje powierzchnię 33559.04 ha na obszarze województwa pomorskiego i kujawsko-pomorskiego. Na terenie Gminy Wielka Nieszawka Obszar Natura 2000 Dolina Dolnej Wisły zajmuje około 1.011 ha wzdłuż jej północnej i wschodniej granicy.

Obszar Natura 2000 Nieszawska Dolina Wisły

Obszar Nieszawska Dolina Wisły został wyznaczony 6 marca 2009 roku na podstawie dyrektywy siedliskowej. Zajmuje ona powierzchnię 3891,720 ha. Jest to obszar położony pomiędzy ujściem rzeki Drwęcy a Nieszawą, rozciągający się na długości około 22,5 km wzdłuż brzegów rzeki Wisły obejmując swoim zasięgiem tereny wzdłuż wałów przeciwpowodziowych i nadwiślańskich skarp terasy zalewowej. Na terenie Gminy Wielka Nieszawka zajmuje on obszar około 501 ha.

Obszar Natura 2000 Wydmy Kotliny Toruńskiej

Obszar Natura 2000 Wydmy Kotliny Toruńskiej został utworzony na podstawie

dyrektywy siedliskowej z 25 kwietnia 2014 roku. Całkowita powierzchnia chronionego obszaru wynosi 5289,91 ha. Teren chronionego obszaru w dużej mierze pozostaje niezalesiony, a główną roślinnością kształtującą jego krajobraz są murawy napiaskowe. Wydmy Kotliny Toruńskiej położone są na terenie Kotliny Toruńsko-Bydgoskiej, na którym oprócz teras utworzonych przez erozyjną działalność rzeki Wisły występują wielkopowierzchniowe kompleksy wydmore tworząc pagórkowaty krajobraz z podłużnymi wałami.

Obszar Natura 2000 Leniec w Chorągiewce

Obszar Natura 2000 Leniec w Chorągiewce został utworzony na podstawie dyrektywy siedliskowej z 18 stycznia 2014 roku. Jest to obszar chroniony w całości znajdujący się na terenie Gminy Wielka Nieszawka. Zajmuje powierzchnię 12,09 ha, obejmując swoją ochroną obszar rozciągający się pomiędzy dawną osadą Chorągiewka a Toruniem-Glinki. Na jego terenie występują najliczniejsze w województwie kujawsko-pomorskim stanowiska występowania leńca bezpodkwiatkowego.

Obszar Natura 2000 Dybowska Dolina Wisły

Obszar Natura 2000 Dybowska Dolina Wisły został powołany na podstawie dyrektywy siedliskowej 6 marca 2009 roku. Jego całkowita powierzchnia wynosi 1392,02 ha. Obszar ten stanowi ostoję siedliskową dla fauny, która jest niezbędna w codziennym funkcjonowaniu ekosystemu zależności pomiędzy samą rzeką i jej doliną, w tym gatunków rzadkich i podlegających czynnej ochronie. Na terenie Gminy Wielka Nieszawka Dybowska Dolina Wisły zajmuje obszar około 396 ha.

Na terenie gminy Wielka Nieszawka ustanowiono 24 użytki ekologiczne. Ponadto, na terenie gminy Wielka Nieszawka znajduje się 8 pomników przyrody:

POMNIKI PRZYRODY Z TERENU GMINY WIELKA NIESZAWKA:

- I. Gatunek: Sosna zwyczajna. Drzewo na terenie pożarzyska; martwe gałęzie; ubytki pnia - dziuple wydrążone przez ptaki; dwa oddzielne drzewa zrosnięte ze sobą jednym konarem na wysokości 2 metrów. Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody tworów przyrody położonych na terenie województwa toruńskiego oraz wykreślenia z Wojewódzkiego Rejestru

Tworów Przyrody nieistniejących pomników.

- II. Gatunek: Dąb szypułkowy. Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody tworów przyrody położonych na terenie województwa toruńskiego oraz wykreślenia z Wojewódzkiego Rejestru Tworów Przyrody nieistniejących pomników.
- III. Gatunek: Dąb szypułkowy. Na terenie prywatnym. Rozporządzenie Nr 36/94 Wojewody Toruńskiego z dnia 24 października 1994 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody oraz wykreślenia z Wojewódzkiego Rejestru Tworów Przyrody nieistniejących pomników przyrody.
- IV. Skupisko 4 drzew:
 - 1: Dąb szypułkowy
 - 2: Modrzew europejski
 - 3: Modrzew europejski
 - 4: Modrzew europejskiLeśnictwo Zielona oddz. 43f

Rozporządzenie Nr 40/93 Wojewody Toruńskiego z dnia 27 grudnia 1993 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody oraz wykreślenia z Wojewódzkiego Rejestru Tworów Przyrody nieistniejących pomników przyrody.

- V. Skupisko 4 drzew:
 - 1: Dąb szypułkowy
 - 2: Dąb szypułkowy
 - 3: Lipa drobnolistna
 - 4: Lipa drobnolistna.Leśnictwo Zielona oddz. 1a

Rozporządzenie Nr 40/93 Wojewody Toruńskiego z dnia 27 grudnia 1993 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody oraz wykreślenia z Wojewódzkiego Rejestru Tworów Przyrody nieistniejących pomników przyrody.

- VI. Uchwała nr XLIII/207/2014 Rady Gminy Wielka Nieszawka Pomniki przyrody rosnące na działce nr 3178/8 w obrębie Brzoza na terenie administracyjnym Leśnictwa Karczemka oddział 178 o:

- a) Dąb szypułkowy – Dąb „GNIEWKO”;
- b) Lipa drobnolistna – Lipa „BOLKA”;
- c) Lipa drobnolistna – Lipa „BRATA ALBERTA”.

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WIELKA NIESZAWKA

3.1. Zarys historii obszaru gminy¹

Geneza powstania Gminy Wielka Nieszawka sięga roku 1973, kiedy to 1 stycznia na podstawie uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy w granice administracyjne nowo tworzonej gminy włączone zostały sołectwa Wielka Nieszawka, Mała Nieszawka, Cierpice oraz Brzoza.

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie Gminy Wielka Nieszawka datowane są 8 tysięcy lat przed naszą erą. Stanowiska archeologiczne świadczące o osadnictwie na tych terenach z okresu paleolitu i mezolitu zostały odkryte w sołectwie Brzoza, na terenie obecnego poligonu wojskowego. Na obszarze gminy odnaleziono także ślady osadnictwa słowiańskiego z wczesnego średniowiecza w postaci grodzisk. Na jej obszarze znajdują się również ruiny zamku krzyżackiego z późniejszego okresu.

Pierwsza wzmianka o Nieszawie pochodzi z 1230 roku. W tym roku książę Konrad I Mazowiecki podarował Zakonowi Krzyżackiemu ziemie położone 3 kilometry na zachód od Torunia. W ramach przekazanych dóbr otrzymali oni wsie Nieszawka oraz Nieszawę wraz z istniejącym na tych terenach grodem. W XIII wieku drewniano-ziemna warownia pełniła funkcję siedziby komturii krzyżackiej – pierwszej utworzonej na ziemiach polskich, która swoim zasięgiem obejmowała posiadłości we wsiach Orłowo, Murzynowo, sześć kęp wiślanych oraz dzisiejszy lewobrzeżny Toruń. W 2. połowie XIV wieku została przebudowana na konstrukcję murowaną. Z zamku krzyżackiego funkcjonującego na tych terenach wyruszały pierwsze wyprawy mające na celu podbój Prus. Stąd też siły zbrojne zakonu wyruszały na bitwę pod Grunwaldem. Po klęsce Zakonu Krzyżackiego w 1410 roku zamek trafił we władanie Królestwa Polskiego. W kolejnych latach mimo zawirowań związanych z ponownym przejściem zamku przez Zakon Krzyżacki, ostatecznie w wyniku porozumienia, które zostało podpisane w Melnie

przez Zakon Krzyżacki i Królestwo Polskie, zamek do roku 1424 został rozebrany. Jednocześnie król Władysław Jagiełło zdecydował o powstaniu Nowej Nieszawy mieszczącej się około 3 kilometry na wschód od dawnej lokacji grodu. Powstała ona nieopodal zamku wzniesionego w XV wieku, a którego ruiny znajdują się obecnie w granicach administracyjnych Gminy Miasta Toruń. Nieszawa w 1425 roku otrzymała prawa miejskie. Pomimo swojej krótkiej historii w nowej lokacji (około 35 lat), była bardzo prężnie rozwijającym się ośrodkiem handlu rzeczno konkurującym z położonym na prawobrzeżu Toruniem zagrażając tym samym jego interesom. W 1431 roku wojska krzyżackie w ramach działań militarnych zniszczyły nową osadę oraz przejęły zamek. Na mocy postanowień Pokoju Wiczystego w Brześciu Kujawskim z 1435 roku Zakon Krzyżacki zwrócił twierdzę w polskie władanie, co pozwoliło odbudować zniszczenia. Nie ustrzegło to jednak osady od ostatecznej relokacji w wyniku nacisku torunian. Mieszkańcy grodu Kopernika podkreślając między innymi bunt Związku Pruskiego przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu oraz zasługi w wojnie trzynastoletniej, przekonali Kazimierza Jagiellończyka do zburzenia Nieszawy i jej relokacji w górę rzeki Wisły (około 32 kilometry), gdzie znajduje się do dnia dzisiejszego. Miało to miejsce w latach 1460-1462. Dalsza historia na terenach dzisiejszej gminy związana jest z przybyciem na te tereny osadników olenderskich głównie z Holandii, którzy między innymi w wyniku represji na tle religijnym zmuszeni byli do emigracji. Zasiedlili oni między innymi tereny dzisiejszej Brzozy, Wielkiej Nieszawki i Małej Nieszawki (przełom XVI/XVII wieku). Tworzone przez Olendrów społeczności wyróżniały się spośród innych szeregiem przywilejów, w tym przede wszystkim brakiem konieczności odrabiania pańszczyzny oraz wolnością osobistą. Posiadali również własne samorządy. Według szacunków na terenie dzisiejszej Wielkiej i Małej Nieszawki w XVII wieku mogło istnieć około 30 gospodarstw. W XVIII wieku gospodarstw było dwadzieścia pięć. W ramach odnawianych co kilkadziesiąt lat kontraktów Olendrzy mieli prawo między innymi do rybołówstwa, pozyskiwania drewna z lasu, produkcji piwa oraz posiadali własne tereny łowieckie. W roku 1815 teren Wielkiej Nieszawki zasiedlało 251 mieszkańców. Większość z nich była wyznania luterańskiego natomiast trzy rodziny wyznania mennonickiego. Natomiast według danych z roku 1864 na terenie Wielkiej Nieszawki i okolicach przebywało 118 mennonitów. W okresie międzywojennym mennonici opuścili tereny Wielkiej Nieszawki, a po II wojnie światowej zasiedlili ją repatrianci ze wschodu. W nawiązaniu do przeszłości historycznej, na terenie Wielkiej Nieszawki w 2018 roku otwarto Olenderski Park Etnograficzny poświęcony architekturze związanej z osadnictwem olenderskim.

Po I wojnie światowej 18 stycznia 1920 roku Toruń oraz jego okolice przeszły oficjalnie we władanie Polski. Organizująca się ponownie władza po roku 1920 zaczęła przywracać miejscowościom ich polskie historyczne nazwy. Wójtowie wybierani byli w obwodach wójtowskich, gdzie w roku 1930 jedna osoba sprawowała pieczę nad miejscowościami: Cierpice, Dybowo, Nieszawka, Mała Nieszawka, Wielka Nieszawka i Kozibór. Wymienione wsie zamieszkiwało wtedy łącznie 1196 osób. Według stanu ludności z 1931 roku na terenie wsi zamieszkiwało: Wielka Nieszawka 311 osób, Nieszawka 223 osoby, Mała Nieszawka 95 osób, Brzoza 246 mieszkańców, Brzezka 576 mieszkańców, Kozibór 186 osób, Popioły 239 osób, a Glinki, Kąkol Rejencję, leśnictwo Nieszawka, Dybów z Chrząstem, Cierpice osadę i Cierpice wieś - 616 osób. W dniu 8 kwietnia 1937 roku gminę przyłączono do Torunia odbierając jej statut niezależnej gminy. W okresie międzywojennym pomimo początkowego zastoju gospodarczego, w regionie powstało wiele inwestycji infrastrukturalnych, w tym most drogowy przez Wisłę oraz droga w kierunku Ciechocinka. W okresie II wojny światowej na terenie wsi Glinki na granicy gminy funkcjonował obóz jeniecki dla jeńców rosyjskich o powierzchni około 92 hektarów. Podczas okupacji na jego terenie zmarło ponad 14.000 osób spośród łącznie ponad 54.000 osób, które przez ten czas były przetrzymywane w obozie. Na obszarze obozowego cmentarza spoczywa 24.329 osób, większość w mogiłach zbiorowych. Oddziały Wehrmachtu do Torunia i na okoliczne tereny wkroczyli 7 września 1939 roku. Natomiast 1 lutego 1945 roku zostały „wyzwolone” przez wojska radzieckie. Pod koniec II wojny światowej w roku 1944, Niemcy na terenie poligonu zorganizowali linię obrony, w tym zapory i rowy przeciwpancerne o długości około 14 kilometrów od Otłoczyna wzdłuż Tażyny i dalej do Gniewkowa. Umocnienia ulokowane były również w okolicach Małej Nieszawki. Linię obrony stanowiły również toruńskie forty i otaczające je umocnienia. Rosjanie podczas natarcia starali się uniknąć konfrontacji na ufortyfikowanym terenie. Po II Wojnie Światowej administracyjnie wszystkie okoliczne wsie podlegały gminie Podgórz wieś. Na terenie gminy osiedlali się repatrianci ze wschodu. W Brzozie niemal wszystkie gospodarstwa znalazły nowych lokatorów. Na terenie Wielka Nieszawka takich gospodarstw było 24. W pierwszych latach po wojnie funkcjonowały gromadzkie rady narodowe, w tym Wielka Nieszawka, w skład której wchodziły sołectwa Brzoza, Mała Nieszawka, Cierpice i Wielka Nieszawka. W 1946 roku otwarto biblioteki w Wielkiej Nieszawce, Cierpicach i Brzozie. Natomiast w roku 1972 do życia powołano Gminę Wielka Nieszawka. W jej składzie znalazły się wsie Wielka Nieszawka, Mała Nieszawka,

Brzoza, Cierpice oraz osady Dybowo, Chorągiewka, Kąkol, Jarki i Niedźwiadki. W tym okresie gmina liczyła sobie około 2.200 mieszkańców. Po reformie ustrojowej, tj. po 1989 roku w gminie wiele obszarów dotyczących życia mieszkańców wymagało dużych nakładów finansowych i inwestycji, aby nadgonić infrastrukturalne zapóźnienia spowodowane między innymi polityką poprzedniego ustroju. W roku 1997 otwarto oczyszczalnię ścieków, rozpoczęto rozbudowę infrastruktury sanitarnej oraz telekomunikacyjnej, wybudowano sale gimnastyczne przy szkołach w Małej Nieszawce i Cierpicach. Rozpoczęto również modernizację dróg. Zlikwidowano mogilnik z 75 studniami z odpadami chemicznymi przy współpracy z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska. Na terenie gminy wybudowano Centrum Sportu i Rekreacji Olender oraz powstał Olenderski Park Etnograficzny w Wielkiej Nieszawce, będących niezaprzeczalnymi atrakcjami przyciągającymi rzesze turystów i mieszkańców okolicznych miejscowości.

BRZOZA

Pierwsza wzmianka o wsi Brzoza pojawia się w 1235 roku jako Breze, w dokumencie Wilhelma z Modeny. W roku 1470 wieś była własnością biskupa włocławskiego. Została ona również wspomniana w roku 1598 jako będąca w posiadaniu tego samego biskupstwa. W roku 1631 została wydzierżawiona osadnikom holenderskim. W wieku XVII i XVIII wieś podlegała biskupstwu kujawskiemu klucza dóbr Raciążek. W 1737 roku wydzierżawiona Olendrom. Po rozbiorach wieś przeszła w ręce administracji pruskiej, natomiast w latach 1806-1815 została włączona do granic Księstwa Warszawskiego, będąc własnością biskupów włocławskich. W roku 1822 we wsi wzniesiono budynek funkcjonujący jako szkoła ewangelicka. W latach 1815-1824 zarządzana przez miasto Toruń wchodząca w skład powiatu toruńskiego. W dniu 5 grudnia 1862 roku została otwarta linia kolejowa Toruń-Aleksandrów Kujawski przebiegająca przez teren dzisiejszego sołectwa. W roku 1866 wieś zamieszkiwały 134 osoby. Od 1824 podlegała administracji pruskiej. Około roku 1892 powstał nowy budynek szkoły. Źródła mówią o niemieckiej nazwie wsi - Balkau w roku 1901. Wieś miała w tamtym czasie około 215 mieszkańców, a po I wojnie światowej 156 Polaków i 8 Niemców. Przed rokiem 1939 teren wójtostwa zamieszkiwało około 164 Polaków i 53 Niemców. Po II wojnie światowej posiadłości wcześniej zasiedlane przez Niemców przeszły na własność Skarbu Państwa. We wsi

mieści się zabytkowy, wzniesiony w 1910 roku budynek przystanku kolejowego.

CIERPICE

W przeszłości pojawiały się między innymi takie nazwy miejscowości jak Cierpitz, Cierszpice oraz Schirpitz. Pod koniec XIX wieku pojawiały się również nazwy Cierpice, Cierpitz, Schirpitz oraz Cierspitz. Pod koniec XVIII i na początku XIX wieku wieś zamieszkiwało 18 rodzin - 54 mieszkańców. W 1829 roku wieś podzielona była na Małe i Duże Cierpice oraz dobra Zamkowe. Z posiadłości w późniejszych latach wydzielono leśnictwo Cierpizewo, które obecnie tworzy wieś Cierpizewo. W drugiej połowie XIX wieku wieś zamieszkiwało 130 osób, w 1921 roku 98 osób, a w 1931 roku 206 osób w tym 140 Polaków i 66 Niemców. W roku 1875 na terenie wsi powstał budynek stacji kolejowej. W 1910 roku w Cierpicach wybudowano szkołę. W roku 1938 rozpoczęto na terenie wsi budowę kościoła, którą zakończono 4 grudnia 1938 roku. Od XIX wieku na terenie wsi funkcjonował tartak znacjonalizowany po wojnie, po którym spuściznę przejęła funkcjonująca do dnia dzisiejszego firma Andrewex. W roku 1992 w wyniku pożaru na terenie nadleśnictwa Cierpizewo spłonęło około 3000 hektarów lasu.

WIELKA NIESZAWKA

Powstałe z krzyżackiej Nieszawy Wielka Nieszawka oraz Mała Nieszawka, przez okres średniowiecza jak i w czasach nowożytnych funkcjonowały najprawdopodobniej jako jeden organizm gospodarczy. W 1815 roku zostały wydzielone jako odrębne wsie. W tamtych czasach funkcjonowały Mała Nieszawka, Nieszawka oraz Wielka Nieszawka. Obecnie teren tych wsi obejmuje również kilka historycznych miejscowości takich jak Kozibór i Duliniewo włączone w ich granice administracyjne w okresie międzywojennym. W roku 1230 Książę Mazowiecki nadał gród Nieszawę wraz z czterema wsiami: Nieszawę, Ozchino, Nieszawkę i Okoła Zakonowi Krzyżackiemu. Wielka Nieszawka w późniejszych dokumentach była określana między innymi jako: Nissoue, Nissueta, Nesow, Nedriinessow, Nedir Nessaw, Antiqua Nessoava, Antiqua Neschowa, Gross Nieszawken. W roku 1271 Nieszawa została zniszczona przez wojska polskie, wtedy jeszcze z zabudową drewnianą. W roku 1415 wieś ponownie została spalona przez wojska

polskie. W 1435 roku Wielka Nieszawka przeszła we władanie Królestwa Polskiego. W 1603 roku, podobnie jak i Mała Nieszawka zostały zasiedlone przez olendrów. W roku 1763 Wsie Wielka i Mała Nieszawka liczyły sobie 54 łany, 10 morgów i około 180 prętów kwadratowych. Zasiadlali je olendrzy, którzy na mocy podpisywanych kontraktów emfiteutycznych gospodarowali tymi ziemiemi. Byli oni wolnymi ludźmi z dużą liczbą przywilejów. W roku 1815 wydzielono wieś Wielka Nieszawka, która w tamtym czasie miała powierzchnię 25 łanów, 10 morgów i 250 prętów kwadratowych. Wieś zamieszkiwało 251 osób, w tym 3 rodziny mennonickie i 47 rodzin wyznania luterńskiego. W 1866 roku we wsi doliczono się 380 mieszkańców. W 1873 roku Wielka Nieszawka stała się stolicą gminy obejmującej swoim zasięgiem również wsie Mała Nieszawka, Duliniewo, Kozibór i Kępę Kozieniec. W 1879 roku na terenie wsi wybudowano mleczarnię. W 1923 roku Wielką Nieszawkę zamieszkiwało 239 mieszkańców. Pod koniec lat międzywojennych we wsi żyło 287 mieszkańców, z czego 225 deklarowało swoją narodowość jako niemiecką, a jedynie 62 polską. Najprawdopodobniej w 1863 roku została powołana szkoła, do której uczęszczali mieszkańcy osad Kąkol, Filipii oraz Niedermühle. Powstała ona pod koniec 1874 roku, natomiast wcześniej funkcjonowała prawdopodobnie jako budynek drewniany. Nowo powstała szkoła mieściła się w budynku dzisiejszego Urzędu Gminy Wielka Nieszawka.

MAŁA NIESZAWKA

Na przestrzeni lat nazwa Małej Nieszawki określana była między innymi jako: Obirnessow, Nyesowka, Klein-Nieszawken, Nieszawka, Klein Nesau, Klein Nieszawken, Ober Nessau, Nishefke oraz Górna Nieszawka. Jedną z pierwszych wzmianek mówi o nadaniu chłopom moczar przez komtura Nieszawki w roku 1381. Od XIV wieku na terenie wsi funkcjonowała parafia, jednak lokalizacja jak i dokładna data powstania pierwszego kościoła nie została ustalona. Do parafii przynależał również cmentarz. W późniejszym czasie kościół został przeniesiony do Nowej Nieszawy. Do 1407 roku wieś funkcjonowała na prawie polskim, od 1415 już na prawie niemieckim, a następnie w 1435 roku przeszła we władanie Królestwa Polskiego. Od 1454 roku administracyjnie Wielka i Mała Nieszawka tworzyły jeden organ funkcjonalny. Pierwsza wzmianka o osadnikach holenderskich pochodzi z roku 1562, natomiast dokument o nadaniu olendrom przywilejów osadniczych na tych ziemiach z 1603 roku. W 1815

ponownie wsie zostały administracyjnie rozdzielone. Powierzchnia dóbr należących do wsi wynosiła wtedy 24 łany, 25 morgów i 34 pręty chełmińskie z 155 mieszkańcami. W roku 1861 wieś liczyła 257 mieszkańców, w tym 188 mennonitów. W późniejszych latach liczba mieszkańców wsi malała między innymi ze względu na emigrację części ludności w górę rzeki, gdzie założona została osada Kazuń Niemiecki. Na początku XIX wieku ludność emigrowała również do Rosji i Ameryki. W 1905 roku wspólnota Mennonitów liczyła już jedynie 60 osób. W 1906 roku gminę zamieszkiwało ich 51, a w 1933 roku zaledwie 12. Większość mennonitów po wojnie wyemigrowała do Niemiec, USA i Kanady. W 1931 roku w Małej Nieszawce było 242 mieszkańców, Nieszawka liczyła 225 osób, a w Wielka Nieszawka 328 osób. Tuż przed wojną Małą Nieszawkę zamieszkiwało 179 osób wliczając w to mieszkańców osady Dulewski Młyn. W 1945 roku przywrócono wsi polską nazwę Mała Nieszawka. Jej tereny zasiedlili między innymi przesiedleńcy i repatrianci.

Osobliwą historię dzisiejszych terenów Gminy Wielka Nieszawka stanowi również obecność na jej terenie poligonu wojskowego. Jego początki mają miejsce w roku 1607, kiedy to w Toruniu odbyły się pierwsze ćwiczenia wojskowe, które zapoczątkowały artyleryjską tradycję wspomnianego miasta. Pierwsze ćwiczenia wojskowe na terenach lewobrzeżnej Wisły odbyły się w roku 1621 i 1625 na terenach dzisiejszego poligonu w okolicach Góry Kątowej. W roku 1659 w tym samym miejscu hetman Jerzy Sebastian Lubomirski przeprowadził manewry wojskowe mające na celu przygotowanie wojsk pod wodzą Stefana Czarnieckiego oraz artylerii koronnej pod wodzą starszego nad armatą Krzysztof Grodzkiego do odsieczy Gdańskowi i Grudziądzowi. Od tego wydarzenia, wzniesienia na poligonie noszą nazwy Góra Czarnieckiego i Góra Hetmańska. Na terenie poligonu w roku 1765 powstała kapliczka drewniana pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej. Kapliczka była potocznie nazywana „Napoleońska” w związku ze stacjonowaniem na terenie poligonu w roku 1812 wojsk francuskich. Mimo wielu zawirowań wojennych przetrwała do XX wieku. W wyniku stwierdzenia jej nienajlepszego stanu technicznego została rozebrana w roku 1974 i przeniesiona do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach, natomiast elementy znajdujące się wewnątrz kościoła przekazano parafii w Otłoczynie. Po roku 1874 poligon sukcesywnie rozbudowywano. Na potrzeby poligonu wybudowano między innymi istniejącą do dzisiejszych czasów bocznice kolejową. Na terenie poligonu funkcjonowała również kolej wąskotorowa. Po I wojnie światowej toruński poligon stał się głównym ośrodkiem szkoleń artyleryjskich w Polsce. Początkowo

podlegał pod siedzibę dowództwa VIII Okręgu Wojskowego w Toruniu, natomiast od 1921 roku pod utworzoną Szkołę Strzelców Artylerii przekształconą później w Centrum Szkolenia Artylerii. W roku 1927 poligon zajmował powierzchnię około czterech kilometrów kwadratowych. Po II Wojnie Światowej teren zaczął być ponownie wykorzystywany dla celów szkoleń wojskowych. Ponownie zwiększono powierzchnię Centralnego Poligonu Artyleryjskiego, przez co zlikwidowana została wieś Popioły. W granice poligonu wcielono również część terenów wsi Brzoza i Brzezka. Mieszkańcy byli przesiedlani do wsi Gutowo, Pędzewo, Skłudzewo i Mała Nieszawka. W 1994 roku teren poligonu przejęła Wyższa Szkoła artylerii i Wojsk Rakietowych w Toruniu, przekształcona w 2002 roku w Centrum Szkolenia Artylerii i Uzbrojenia. Teren poligonu wojskowego ze względu na swoje wykorzystanie, nie został zbyt dobrze poznany, jeśli chodzi o jego przeszłość historyczną jednak przypuszcza się, że skrywa na swoich terenach wiele wartościowych zabytków archeologicznych.

3.2. Krajobraz kulturowy

Najcenniejsza zabudowa usytuowana jest w dwóch wsiach Małej i Wielkiej Nieszawce. Zachowały one do dzisiaj charakterystyczny układ zabudowy tzw. rzędówkę bagienną, będący dziedzictwem wielowiekowego osadnictwa olenderskiego na tych terenach. Charakteryzuje się usytuowaniem zabudowy wzdłuż drogi oraz prostopadle ułożonymi do niej polami oddzielonymi rowami odwadniającymi. Pierwotna zabudowa drewniana i murowana jest w coraz większym stopniu wypierana przez współczesne budownictwo mieszkaniowe rozwijające się bardzo dynamicznie bez poszanowania historycznych układów przestrzennych.

Typowa zagroda mennonicka różniła się od zabudowań miejscowych gospodarzy. Chaty olenderskie były większe, solidniej zbudowane i połączone jednym, wspólnym dachem z budynkami gospodarczymi. Wzajemne usytuowanie budynków wynikało z wielkości gospodarstwa. W najmniejszych gospodarstwach zabudowania stały w jednej linii (typ Langhof), w tych nieco większych dopuszczano odstępstwa od reguły - zabudowania stawiano w linii łamanej (typ Winkelhof) lub podwójnej linii łamanej (typ Kreuzhof).

Najbardziej rozpowszechnionym typem chałupy była chata w konstrukcji zrębowej. Układ wnętrza nie był przypadkowy. Za przybudówką, zamieszkiwaną przez najstarszych członków rodziny znajdowała się właściwa część mieszkalna składająca się z kilku izb, do której przylegała część gospodarcza, oddzielona sienią - stajnia z oborą i chlewem oraz dalej stodoła. W

zamożnych gospodarstwach w części frontowej znajdowały się podcienia spełniające rolę podjazdu dla wozów, nad którymi wznoszono nadbudówki. W centralnej części chałupy znajdował się tzw. system ogniowy składający się z szerokiego komina oraz kaflowej lub ceglanej kuchni.

Dopełnieniem krajobrazu były drzewa oraz krzewy osłaniające zagrody od strony rzeki oraz plecione płoty, które zatrzymywały żyzny muł w czasie powodzi.

3.3. Zabytki nieruchome

Obiektami o najwyższym znaczeniu dla gminy są dwa obiekty rejestrowe - ruiny zamku krzyżackiego oraz dawna kaplica mennonicka. (zostały one opisane w osobnym punkcie)

Największa liczba przykładów tradycyjnej zabudowy składającej się z budynku mieszkalnego oraz budynku gospodarczego zachowała się na terenie Małej i Wielkiej Nieszawki. Budynki znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków pochodzą w większości z początku XX w. Na szczególną uwagę zasługuje XVIII-wieczny drewniany budynek przy ul. Toruńskiej 7 w Wielkiej Nieszawce.

Wskazane poniżej obiekty, prezentują zarówno charakterystyczny dla gminy typ budownictwa, jak i ważniejsze budynki użyteczności publicznej oraz jedyny obok dawnej kaplicy mennonickiej przykład architektury sakralnej z terenu gminy.

Chata drewniana przy ul. Toruńskiej 7 w Wielkiej Nieszawce

Budynek przy ul. Toruńskiej 7 położony jest w południowej pierzei ulicy, we wschodniej części Wielkiej Nieszawki. Został wzniesiony w 2. poł. XVIII w. i jest do dzisiaj ostatnim przykładem drewnianego osadnictwa olenderskiego zachowanym in situ.

Został wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, równoległe do ulicy, z częścią gospodarczą przylegającą od strony zachodniej. Jest parterowy, drewniany, wzniesiony w konstrukcji zrębowej, kryty dachem 2-spadowym. We wschodniej, szczytowej ścianie zachowała się oryginalna stolarka drzwiowa i okienna z okiennicami.

Leśniczówka, ob. dom przy ul. Nad Potokiem 5 w Cierpicach

Budynek byłej leśniczówki położony jest na terenie osady Dybowo na lewym brzegu Zielonej Strugi. Został wzniesiony na przełomie XIX i XX w. jako budynek mieszkalny, a następnie leśniczówka.

Budynek na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, 2-kondygnacyjny z niewielkim poddaszem kryty dachem 2-spadowym. Wzniesiony w konstrukcji ryglowej, z drewnianym, 2-kondygnacyjnym gankiem, z zachowanym bogatym detalem snycerskim od strony wschodniej, zwieńczonym niewielkim, trójkątnym szczytem powtórzonym w elewacji zachodniej. Od strony wschodniej wychodzącej na Strugę budynek posadowiony na wysokiej, kamiennej podmurówce, co było prawdopodobnie związane z istniejącym tutaj stawem zasilanym wodami Zielonej Strugi. Obecnie budynek pełni funkcje mieszkalne. Nowa leśniczówka została wzniesiona w sąsiedztwie.

Kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Cierpicach

Pierwsze starania o budowę własnego kościoła parafialnego dla mieszkańców Cierpic oraz okolicznych wsi miały miejsce w 1928 r., kiedy proboszcz parafii w Podgórzu, do której należały wówczas Cierpice, zaadaptował na kaplicę salkę szkolną. W 1933 r. zawiązano Towarzystwo Budowy Kościoła, które przystąpiło do inwestycji 21 marca 1938 r. Nowa parafia powstała bardzo szybko, już 3 grudnia 1938 r. Po wybuchu II wojny światowej świątynię zamieniono na magazyn zboża, a pierwszego proboszcza ks. Bernarda Sadeckiego aresztowano i wysłano do obozu w Stutthoffie, gdzie zmarł 3 sierpnia 1940 r. Kościół oddano do użytku w 1945 r. W następnych latach trwały prace przy wyposażeniu wnętrza oraz budowie plebanii (1948-1958). Konsekracji świątyni dokonał 19 września 1970 r. ks. kard. Stefan Wyszyński.

Kościół został zaprojektowany przez Wierę i Kazimierza Sylwestrowiczów w stylu modernistycznym. Został wzniesiony na planie prostokąta z węższym prezbiterium zamkniętym prosto i asymetrycznie usytuowaną kwadratową wieżą w narożu południowo-wschodnim. Od strony zachodniej do elewacji przylegają dwa aneksy, elewacja wschodnia artykułowana jest rzędem półkoliście zamkniętych okien. Wejście główne do kościoła znajduje się w środkowej osi

elewacji południowej.

Dworzec kolejowy w Cierpicach

Zachowany do dzisiaj dworzec kolejowy w Cierpicach wzniesiony prawdopodobnie w latach 70. XIX w. jest jedną z dwóch pośrednich stacji kolejowych (obok Solca Kujawskiego) pomiędzy tymi miastami. Od 2016 r. pasażerski ruch kolejowy został przeniesiony na nową stację Cierpice Kąkol.

Wolnostojący budynek dworca kolejowego usytuowany jest w sąsiedztwie dwóch budynków mieszkalnych przeznaczonych prawdopodobnie dla pracowników kolei. Założony jest na planie wydłużonego prostokąta z szerszą częścią środkową przeznaczoną na kasy oraz poczekalnie oraz parterowy magazyn dostawiony do elewacji wschodniej. Budynek główny jest parterowy z poddaszem kryty dachem wielospadowym, murowany, tynkowany z dwoma ryzalitami w elewacji północnej i południowej zakończonymi płaskimi, trójkątnymi szczytami. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte są łukiem odcinkowym.

3.4. Zabytki archeologiczne

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

Obecnie Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Gminę Wielka Nieszawka obowiązek sporządzenia ewidencji zabytków archeologicznych znajdujących się

na terenie gminy. Na ich podstawie założono ewidencję zabytków archeologicznych dla Gminy Wielka Nieszawka, którą należy na bieżąco uzupełniać o nowe dane nt. wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP. W ewidencji zabytków archeologicznych ujęto 118 stanowisk, na których stwierdzono różne funkcje osadnicze, z których jedno znajduje się w rejestrze zabytków - ruiny późnośredniowiecznego zamku w Małej Nieszawce.

Pierwsze badania archeologiczne zamku w Małej Nieszawce przeprowadzono w latach 1975-1979, a następne w latach 1982-1986, 1988 i 1990 r. Badania archeologiczne pozwoliły na częściowe odsłonięcie murów obwodowych, obmurowań fosy oraz podpiwniczeń.

3.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy Wielka Nieszawka znajduje się Olenderski Park Etnograficzny, będący oddziałem Muzeum Etnograficznego im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu. Skansen w Wielkiej Nieszawce jest jednym z trzech oddziałów muzeum obok ekspozycji w centrum miasta i w Toruniu-Kaszcorku, oraz jednocześnie pierwszym w Polsce skansenem poświęconym osadnictwu olenderskiemu.

W zbiorach muzeum znajdują się liczne obiekty pogrupowane w kilku kolekcjach - działu architektury i parków etnograficznych, folkloru, gospodarki i rzemiosł, historii i socjologii, rybołówstwa i zajęć wodnych oraz sztuki i estetyki m.in.: detale architektoniczne, narzędzia ciesielskie, dewocjonaalia, instrumenty muzyczne, fotografie i karty pocztowe, tkaniny, meble oraz liczne przedmioty związane z rzemiosłem.

Na powierzchni ponad 5 ha w Wielkiej Nieszawce zrekonstruowano olenderską wieś, będącą typowym fragmentem nadwiślańskiego krajobrazu z przełomu XIX i XX w. Na jej terenie znajduje się 6 budynków przeniesionych z terenu Doliny Dolnej Wisły składających się na 3 zagrody:

- zagroda z Kaniczek powstała w 1757 r. o czym świadczy data wraz z inicjałami właściciela znajdująca się nad frontową wystawką i jest jedną z ostatnich podcieniowych domów zachowanych na terenie Doliny Dolnej Wisły. Budynek składa się z drewnianej części mieszkalnej z zachowanymi fragmentami tapety z 1910 r. oraz murowanej części gospodarczej. W jego sąsiedztwie znajduje się stodoła z Wielkiego Wełcza z 1841 r. oraz spichlerz z Wielkiego Zajączkowa z pocz. XIX w., wzniesione w konstrukcji szkieletowej

oraz dom dla robotników rolnych z Mątowskich Pastwisk z 1827 r.

- zagroda z Niedźwiedzia została wzniesiona w latach 90. XVIII w. Zarówno część mieszkalna oraz inwentarska, zostały wzniesione w konstrukcji wieńcowej. We wnętrzu zachował się oryginalny, kaflowy piec z ozdobną koroną.
- zagroda z Gutowa pochodzi z przełomu XVIII i XIX w. Część mieszkalna została wzniesiona w konstrukcji wieńcowej, część inwentarska jest murowana z cegły. Od frontu znajduje się drewniana wystawka, a we wnętrzu głównej izby zachowała się szafa wnękowa, piec kaflowy, portal drzwiowy oraz malowane deski podsufitowe z cytatami z Biblii luterńskiej oraz przysłowia i powiedzenia.

Teren wokół zagród został uzupełniony małą architekturą - studniami, płotami, piwniczkami oraz przydomowymi ogródkami i sadami.

Dopełnieniem krajobrazu kulturowego wsi olenderskiej jest zachowany in situ cmentarz mennonicki pochodzący z XVIII w. i użytkowany do 1945 r. Na jego terenie, o powierzchni 0,35 ha, zachowały się tumby i stele grobowe z krzyżami i tablicami, pochodzące przeważnie z okresu międzywojennego, przy czym najstarszy nagrobek pochodzi z przełomu lat 30. i 40. XIX w. W czasie prac porządkowo-konserwatorskich cmentarz został uporządkowany, wytyczono aleje, zrekonstruowano nagrobki na podstawie zachowanych fragmentów oraz usunięto dziko rosnące krzewy i drzewa.

3.6. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne gminy Wielka Nieszawka związane jest w głównej mierze z osadnictwem olenderskim zapoczątkowanym na przełomie XVI i XVII w. Choć już w XIX w. stanowili mniejszość, odcisnęli niezatarte piętno, które dzisiaj jest źródłem dumy i inspiracji dla obecnych mieszkańców gminy. Poza dziedzictwem materialnym w postaci przedwojennych domów, cmentarzy, miejsc kultu, czy obiektów związanych z melioracją zachowały się również dawne nazwy miejscowości oraz osad zakładanych przez mennonitów takie jak Kozibór, Kozieniec, Duliniewo. Pomimo tego, że zostały one wchłonięte przez rozrastające się wsie Mała i Wielka Nieszawka istnieją do dzisiaj w zbiorowej pamięci mieszkańców tej ziemi. Dowodem na to, że historia jest tutaj wciąż żywa są nazwy własne obiektów takich jak Centrum Sportu i Rekreacji „Olender”, czy nowopowstała ulica Mennonitów

prowadząca do Olenderskiego Parku Etnograficznego.

To właśnie ta instytucja jest motorem napędowym różnego rodzaju imprez i wydarzeń kulturalnych przybliżających codzienne życie mennonitów sprzed 100 lat i szerzej promuje i edukuje społeczeństwo z zagadnień związanych z etnografią i folklorem. Muzeum organizuje szereg imprez edukacyjno-rekreacyjnych skierowanych do grup oraz zwiedzających indywidualnie. W swojej ofercie ma spotkania pn.:

- **„100 lat temu na wsi”**, podczas których zaprasza na sypanie wzorów piaskiem, wycinanie firanek z papieru, prezentację instrumentów ludowych, tradycyjne zabawy dzieci wiejskich etc.
- **„Wyprawa do Olendrów”**, w czasie których uczestnicy dowiedzą się kim byli oraz skąd i kiedy przybyli osadnicy olenderscy nad Wisłą.

Organizowane są również wystawy czasowe oraz jednodniowe imprezy specjalne z udziałem grup teatralnych, w czasie których zwiedzający podczas spaceru po skansenie mogą spotkać aktorów przebranych za mennonitów wykonujących codzienne obowiązki w domu oraz w ogrodzie i na polu. Istnieje również możliwość zwiedzania skansenu wraz z przewodnikiem na podstawie samych biletów wstępu.

Drugim filarem zapewniającym ofertę kulturalną jest Urząd Gminy, który zadania w tym zakresie wykonuje poprzez Gminne Centrum Kultury. Organizowany jest szereg wydarzeń kulturalnych skierowanych do najmłodszych i starszych: festyn gminny, zajęcia taneczne, przegląd twórczości artystycznej klubów seniora „Po ten kwiat paproci”, dzień dziecka, gminny festiwal piosenki dziecięcej i młodzieżowej „Muzyka bez granic”. Na terenie gminy działa biblioteka publiczna założona w 1949 r. oraz liczne organizacje pozarządowe m.in. lokalna grupa działania „Podgrodzie Toruńskie”, czy kluby gospodyń wiejskich w Brzozie i Wielkiej Nieszawce. poniżej pełen wykaz organizacji pozarządowych działających na terenie gminy Wielka Nieszawka (źródło: www.wielkanieszawka.pl):

- Stowarzyszenie Akademia Rozwoju Inicjatyw Lokalnych,
- Koło Emerytów, Rencistów i Inwalidów nr 22, „Leśna Kraina”
- Klub Seniora „Leśna Kraina” Cierpice

- Parafialny Oddział Akcji Katolickiej Diecezji Toruńskiej
- Stowarzyszenie Hodowców Gołębi Rasowych w Toruniu
- Stowarzyszenie „Towarzystwo Strzeleckie Olender Shooting Center”,
- Stowarzyszenie „Klub Sportowy Olender” (sekcje: pływacka – Olender Sport RRR, tenisa stołowego – Tajfun, kolarska – Iskra, piłki siatkowej – Kolibry)
- Nieszawskie Stowarzyszenie Samorządowe „Wspólne Gniazdo”,
- Fundacja Grupa T,
- Stowarzyszenie Mieszkańców Gminy Wielka Nieszawka „Przyjazna Gmina”
- Koło Gospodyń Wiejskich Mała Nieszawka, Mała Nieszawka
- Koło Gospodyń Wiejskich Wielka Nieszawka
- Koło Gospodyń Wiejskich Brzoza

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Zespół/obiekt pojedynczy	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1	Mała Nieszawka	Kaplica mennonicka, obecnie kościół parafialny, rzymskokatolicki p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z otoczeniem.	1890 r.	A/108 decyzja z dnia 07.07.1994
2		Cmentarz jeńców wojennych z II wojny światowej	1945 r.	A/1519 z 1.06.1987

4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Zespół/obiekt pojedynczy	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Mała Nieszawka	Ruiny zamku	XIII w.	C/11 decyzja z dnia 26.08.1935 r.

4.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków gminy Wielka Nieszawka

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wielka Nieszawka w formie zbioru kart adresowych została przyjęta Zarządzeniem nr 92/2020 Wójta Gminy Wielka Nieszawka z dnia 19.11.2020 r. w sprawie utworzenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielka Nieszawka.

4.3.1. Zabytki nieruchome

Aneks nr 1, str. 87

4.3.2. Zabytki archeologiczne

Aneks nr 2, str. 92

4.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na terenie gminy znajdują się obiekty, które należałoby uznać za wyjątkowo wyróżniające się na tle wszystkich zabytków, zarówno wpisanych do rejestru, jak i gminnej ewidencji zabytków. Stanowią one elementy rozpoznawalne przez społeczeństwo nie tylko w skali regionu, ale sięgając rozgłosem niekiedy dalece poza granice powiatu. Do takich „wizytówek” gminy niewątpliwie zaliczyć należy:

Kaplica mennonicka ob. kościół rzymsko-katolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Małej Nieszawce

Kaplica mennonicka została wzniesiona w 1890 r. przez budowniczego Kienowa z Torunia na miejscu wcześniejszej świątyni z 1778 r. Przeznaczona była dla osadników olenderskich z terenu gminy przybyłych tutaj na początku XVII w. Ostatnie nabożeństwo mennonickie zostało odprawione w 1944 r. po czym budynek został przejęty przez kościół katolicki.

Obiekt usytuowany jest przy ul. Toruńskiej, w środkowej części wsi Mała Nieszawka. Kościół orientowany, na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium i niewielką kruchtą od frontu z bogatą dekoracją snycerską z datą budowy. Kościół na kamiennej podmurówce, drewniany w konstrukcji zrębowej kryty dachem wielospadowym z sygnaturką i chorągiewką. Elewacje trójosiowe z prostokątnymi otworami okiennymi i oculusem w zamknięciu prezbiterium. W narożach szalowane deski imitujące pilastry.

Kościół jest jedynym zachowanym przykładem drewnianego, sakralnego budownictwa pomennonickiego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

Ruiny zamku krzyżackiego w Małej Nieszawce

Ruiny zamku w Małej Nieszawce położone są w północnej części wsi, w sąsiedztwie wału przeciwpowodziowego.

Murowany zamek został wzniesiony w XIII w. przez rycerzy krzyżackich na miejscu wcześniejszego, drewnianego założenia obronnego. Budowla założona na planie czworoboku

z bramą wjazdową od północy i obszernym przedzamczem. Na mocy pokoju melneńskiego Krzyżacy zobowiązali się do rozbiórki zamku oraz zrzekli się praw do obszarów położonych na lewym brzegu Wisły. Od lat 30. XV w. ulegał dalszym zniszczeniom i rozbiórkom. Obecnie w stanie ruiny.

Badania archeologiczne pozwoliły na częściowe odsłonięcie murów obwodowych, obmurowań fosy oraz podpiwniczeń.

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

5.1. Analiza SWOT

Mocne strony:

- korzystne położenie w sąsiedztwie Torunia oraz rzeki Wisły w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego
- obecność szlaków komunikacyjnych o dużym znaczeniu:
 - droga krajowa nr 10
 - dogodne połączenie z węzłem autostradowym

- potencjał turystyczny związany z funkcjonowaniem Centrum Sportu i Rekreacji „Olender” oraz Olenderskiego Parku Etnograficznego w Wielkiej Nieszawce
- wytyczone szlaki turystyczne oraz rowerowe
- obecność w pobliżu międzynarodowego portu lotniczego w Bydgoszczy
- działalność organizacji związanych z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa m.in. Lokalnej Grupy Działania „Podgrodzie Toruńskie” oraz Koła Gospodyń Wiejskich,
- wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe
- bogaty i zróżnicowany regionalny krajobraz kulturowy związany z osadnictwem olenderskim
- zachowane obiekty historyczne i miejsca pamięci będące świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości
- korzystne warunki rozwoju turystyki oparte na dużym potencjale naturalnym i kulturowym
- duży udział lasów w powierzchni gminy
- uchwalone i sukcesywnie sporządzane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego
- działalność związana z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa
- utrzymanie w dobrym stanie obiektów sakralnych
- stopniowy wzrost świadomości dotyczącej historii regionu, tradycji oraz wartości dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej społeczności, bogata tradycja i przywiązanie mieszkańców do ziemi, silna tożsamość

Słabe strony:

- niewielka ilość obiektów zabytkowych
- niewykorzystywanie pełnego potencjału związanego z wielokulturową tradycją
- niezadowalająca popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów
- zjawisko niewłaściwej termomodernizacji obiektów historycznych
- powszechność niewłaściwej wymiany stolarki okiennej na stolarkę PCV, dysharmonizującej w obiektach historycznych
- niewystarczające nakłady na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

- brak punktów widokowych
- brak środków na prowadzenie dokładnych badań architektonicznych i historycznych
- niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami
- słaba ekspozycja oraz oznakowanie najważniejszych obiektów zabytkowych gminy
- niska aktywność kulturalno-społeczna mieszkańców gminy
- niedostateczne wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych
- niedostateczne oznakowanie szlaków turystycznych
- słaba komunikacja z największym miastem regionu - Bydgoszczą
- samowolne działania, bez uzgodnień z konserwatorem zabytków przy obiektach zabytkowych

Szanse i możliwości rozwoju:

- rozwój turystyki - turystyka weekendowa Torunia i Bydgoszczy
- turystyka wędrówkowa oraz krajoznawcza
- wykorzystanie potencjału rzeki Wisły do rozwoju turystyki wodnej, budowa infrastruktury sprzyjającej żegludze rzecznej
- współpraca z dwoma zlokalizowanymi w pobliżu ośrodkami miejskimi - Bydgoszczą i Toruniem
- rozwój gospodarstw agroturystycznych na terenie gminy
- rozbudowa istniejących oraz tworzenie nowych tras i szlaków turystycznych w powiązaniu z istniejącymi obiektami i obszarami o dużych wartościach historycznych i kulturowych
- poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych gminy
- kontynuowanie obecnych i tworzenie nowych okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących dziedzictwo kulturowe
- wyznaczenie szlaków konnych
- lepsza oferta gastronomiczna oraz hotelowa
- rezerwacja w budżecie gminy środków związanych z ochroną zabytków
- rozwój istniejących produktów i tworzenie nowych projektów w oparciu o istniejące, bogate zasoby

- zainteresowanie lokalną tradycją oraz produktami regionalnymi
- wyeksponowanie i promocja tradycji związanej z osadnictwem olenderskim
- rozwój i promocja transportu drogą wodną z Torunia do Wielkiej Nieszawki
- zagospodarowanie terenu zamku krzyżackiego w Małej Nieszawce
- dalsza rozbudowa Centrum Sportu i Rekreacji „Olender”
- zagospodarowanie Strugi Zielonej
- kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży
- organizowanie konkursów, zakresem obejmujących dziedzictwo kulturowe regionu
- nawiązywanie współpracy z sąsiednimi gminami
- wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu wejścia na ten rynek
- rosnące potrzeby mieszkańców okolicznych, dużych ośrodków miejskich dotyczące nieodległych miejsc wypoczynku i aktywnej rekreacji
- środki pomocowe – krajowe i zagraniczne oraz wygospodarowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych
- zagospodarowanie terenów powojkowych
- rozbudowa układu komunikacyjnego
- koncentracja zabudowy oraz jednoczesne dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów
- prowadzenie działań edukacyjnych w szkołach oraz bibliotekach i domach kultury
- współpraca z instytucjami turystycznymi i kulturalnymi oraz stowarzyszeniami zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego
- edukacja obecnych i przyszłych użytkowników w zakresie bieżącej pielęgnacji obiektów zabytkowych
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy

Zagrożenia i bariery:

- odpływ młodych ludzi do Torunia oraz innych, większych ośrodków miejskich
- ryzyko związane z przekształceniem się miasta w „sypialnię” Torunia i utrwaleniem tego wizerunku

- zagrożenie powodzią i w związku z tym położenie w strefie ograniczonych inwestycji
- degradacja środowiska naturalnego spowodowana przekroczeniem norm zanieczyszczenia, wód, gleb, powietrza, poziomu hałasu czy promieniowania
- niewłaściwa gospodarka rolna mająca negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze
- ograniczenia inwestycyjne spowodowane położeniem na terenach chronionych oraz wojskowych
- bardzo dużą powierzchnię gminy stanowią tereny Skarbu Państwa
- zmniejszenie środków zewnętrznych
- kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenie inwestycji
- zwiększanie zadań własnych gminy bez wsparcia finansowego
- niekontrolowany wzrost zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej
- degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem, prowadzeniem prac bez konsultacji z urzędem ochrony zabytków
- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń
- niska świadomość społeczeństwa dotycząca ochrony obiektów zabytkowych oraz wspólnego dziedzictwa kulturowego
- narastająca konkurencja na regionalnym rynku turystycznym

5.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych oraz istotne zagrożenia

Duży wpływ na stan zachowania zabytków nieruchomych ma świadomość społeczeństwa w kwestii ochrony istotnych wartości architektonicznych danego obiektu. Niestety jest ona niska, co wiąże się z potrzebą edukacji społeczeństwa. Podejmowanie prac budowlanych na własną rękę przy obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków bez konsultacji z właściwym urzędem ds. ochrony zabytków polegających w szczególności na termomodernizacji oraz wymianie oryginalnej, drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej na nową, bezpodziałową, wykonaną z PCV bez zachowania oryginalnych detali i profili, może prowadzić do zubożenia wartości historycznych, naukowych i artystycznych oraz w konsekwencji do zatracenia historycznej zabudowy, co jest spowodowane małą liczbą zachowanych obiektów historycznych

na terenie gminy.

5.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej i rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Stanowiska archeologiczne niewpisane do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Zasięg stanowisk archeologicznych wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych, nie zawsze jednak dokładnie musi odpowiadać zasięgowi występowania reliktywów archeologicznych. Dlatego, należy go traktować orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne występują także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego- obowiązek (z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 cyt. ustawy), pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Istotnymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg), nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni. Duże zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowiących większość na terenie gminy, stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego –

użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach miejscowości oraz budowa dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Powyższy wymóg jest szczególnie ważny podczas takich inwestycji, jak budowa obwodnic, dróg, kopalni kruszywa, obiektów kubaturowych, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów ruralistycznych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółwić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te, dzisiaj atrakcyjne pod względem rekreacyjnym, w przeszłości często były miejscem zakładania osad ludzkich. Dostęp do wody stanowił podstawę egzystencji i umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa mieszkaniowego, może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Największe zagrożenia dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych na terenie gminy Wielka Nieszawka to:

- wyznaczenie nowych terenów pod budownictwo mieszkaniowe
- budowa nowych dróg gminnych
- budowa trasy ekspresowej S10 Bydgoszcz-Toruń

- działalność wojskowa na terenie toruńskiego poligonu artyleryjskiego.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach konserwatora zabytków.

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Urząd Gminy i Gmina Wielka Nieszawka ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie

i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Ponadto poprzez prowadzone działania samorząd ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku do podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż wsi i Gminy Wielka Nieszawka jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego bogactwem zachowanych elementów kulturowych, o indywidualnym i unikatowym charakterze. Wobec powyższego objęcie – ze strony Urzędu Gminy i Gminy Wielka Nieszawka – należytą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Powyższą politykę określa Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Wielka Nieszawka

- Priorytet II.

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Priorytet III.

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Wielka Nieszawka		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich	<ul style="list-style-type: none">▪ Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów, ze szczególnym uwzględnieniem zasad konserwatorskich dotyczących umieszczania reklam, kolorystyki elewacji	2021-2024

<p>zachowania</p>	<p>oraz poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Prowadzenie w pierwszej kolejności prac zabezpieczających i powstrzymujących proces destrukcji, remontowanie zgodnie z wymogami konserwatorskimi, preferowanie działań zabezpieczających autentyczną substancję zabytkową ▪ Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów) ▪ Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy ▪ Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy ▪ Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy) ▪ Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych ▪ Reagowanie samorządu na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków, w konsekwencji prowadzące do uszkodzeń i zniszczeń ▪ Przy sprzedaży przez gminę obiektów zabytkowych preferowanie inwestorów zobowiązujących się do właściwego zagospodarowania obiektów nieużytkowanych 	
<p>Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy itp. ▪ Eksponowanie najcenniejszych obiektów o wartości historycznej, w tym wykonanie iluminacji i podświetlenie najciekawszych zabytków np. dawnej kaplicy mennonickiej ob. kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Małej Nieszawce 	<p>2021-2024</p>
<p>Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną ▪ Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować 	<p>2021-2024</p>

zabytkami	rzemiosło”) we współpracy z Olenderskim Parkiem Etnograficznym w Wielkiej Nieszawce	
-----------	---	--

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) ▪ Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji) ▪ Staranne planowanie przestrzenne wsi, respektujące wartości układów ruralistycznych ▪ Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów oraz konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie ▪ Walka z samowolami budowlanymi 	2021-2024
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków domu przy ul. Toruńskiej 7 w Wielkiej Nieszawce oraz aktualizacja gminnej ewidencji zabytków 	2021-2024

<p>Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: <ul style="list-style-type: none"> o ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy o wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącą jego zabudowę o wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk 	<p>2021-2024</p>
--	---	------------------

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
<p>Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy ▪ Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego ▪ Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego 	<p>2021-2024</p>
<p>Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich ▪ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych ▪ Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej ▪ Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu ▪ Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowopowstałych zespołów zabudowy) 	<p>2021-2024</p>

<p>regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie</p>	<p>historycznych nazw miejscowości – przysiółków, historycznych nazw ulic itp., inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie, promujących lokalną historię i lokalne tradycje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi ▪ Publikacja zaktualizowanych materiałów w formie broszur, ulotek, filmów, folderów, informacji na stronie internetowej ▪ Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji ▪ Włączenie edukacji o zabytkach, opiece nad nimi i tradycjach regionu do programów nauczania i innych form pracy z uczniem (konkursy, imprezy) ▪ Udostępnianie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, położonych na terenie gminy turystom ▪ Udostępnianie obiektów historycznych dla celów turystycznych i promocyjnych 	
<p>Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) ▪ Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-ruralistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego) ▪ Prowadzenie i wspieranie działań dokumentujących dziedzictwo kulturowe gminy (w tym: badania archeologiczne, kwerendy w archiwach) ▪ Poszerzanie informacji o kulturze regionu ▪ Sporządzenie listy obiektów do wpisania do rejestru zabytków 	<p>2021-2024</p>
<p>Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego ▪ Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej ▪ Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) 	<p>2021-2024</p>

	obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy	
--	--	--

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zakłada się, że zadania określone w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Wielka Nieszawka będą realizowane w wyniku następujących działań:

- A.** Ścisła współpraca władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi
- B.** Działania własne władz samorządowych
 - Prawne – sporządzanie i uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które winny być objęte ochroną, powołanie parków kulturowych
 - Finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
 - Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych
- C.** Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prezydent, burmistrz, wójt ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy. Zaleca się, aby sprawozdania te były przekazywane do wiadomości Urzędu Ochrony Zabytków.

Kolejna edycja (aktualizacja) Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wielka Nieszawka ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy w Wielkiej Nieszawce.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Inne

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- Liczba utworzonych parków kulturowych
- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych
- Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

- Inne

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
- Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadacz, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem, bądź posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie

z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program *Ochrona zabytków*

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program *Wspieranie działań muzealnych*

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych

poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program *Kultura ludowa i tradycyjna*

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych*

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej
- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju*

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Groby i cmentarze wojenne w kraju*

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie

- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Kultura cyfrowa*

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Infrastruktura domów kultury*

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona

dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenie do prowadzenia działalności kulturalnej.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na lata 2021-2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
 - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
 - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
- współpraca kulturalna
 - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmocnienie stosunków dwustronnych pomiędzy podmiotami polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Realizacja celów zawartych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wielka Nieszawka realizowana będzie poprzez:

- Współpracę władz Gminy Wielka Nieszawka z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia i umowy;
- Wykorzystanie instrumentów finansowych w postaci dotacji;
- Projekty i programy lokalne;
- Inicjatywy własne Gminy Wielka Nieszawka.

Przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy planuje się następujące działania w zakresie prac remontowo-konserwatorskich:

1. Brzoza Toruńska, cmentarz ewangelicki – bieżące utrzymanie, monitorowanie stanu zdrowotnego drzew i regularne uzupełnianie usuwanych drzew nowymi zgodnie z ich historycznymi gatunkami.
2. Mała Nieszawka, dom ul. Toruńska 64 – bieżące utrzymanie.
3. Mała Nieszawka, cmentarz wojenny jeńców radzieckich – bieżące utrzymanie.
4. Wielka Nieszawka, cmentarz mennonicko – ewangelicki – bieżące utrzymanie, monitorowanie stanu zdrowotnego drzew i regularne uzupełnianie usuwanych drzew nowymi zgodnie z ich historycznymi gatunkami.
5. Wielka Nieszawka – Dom modlitwy obecnie Urząd Gminy ul. Toruńska 12 – bieżące

utrzymanie.

11. ANEKSY

11.1. ANEKS NR 1

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WIELKA NIESZAWKA – ZABYTKI NIERUCHOME

Lp.	Miejscowość	Ulica/określenie	nr	Obiekt	Datowanie	Nr działki	Formy ochrony
1	Brzezka			Cmentarz ewangelicki	XIX/XX w.	na terenie działek: 3481/1, 3476/2	Gminna ewidencja zabytków
2	Brzoza/Popioły			Krzyż przydrożny	1 połowa XX w.	3464/4	Gminna ewidencja zabytków
3	Brzoza Toruńska			Cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	na terenie działki: 151	Gminna ewidencja zabytków
4	Brzoza			Cmentarz wojenny mogiła żołnierska	1945 r.	na terenie działki: 3203	Gminna ewidencja zabytków
5	Cierpice	Bydgoska	przy nr 8	Cmentarz parafialny	2 ćwierć XX w.	na terenie działki: 179	Gminna ewidencja zabytków
6	Cierpice			Cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	na terenie działki: 2091/1	Gminna ewidencja zabytków
7	Cierpice			Cmentarz wojenny	1945 r.	na terenie działki: 3044/2	Gminna ewidencja zabytków
8	Cierpice	Bydgoska	8	Kościół parafialny	1938 r.	179	Gminna ewidencja zabytków
9	Cierpice	Bydgoska	10	Dróżnicówka obecnie dom	początek XX w.	150/5	Gminna ewidencja zabytków
10	Cierpice	Dworcowa		Dworzec kolejowy	lata 70 XIX w.	95/8	Gminna ewidencja zabytków
11	Cierpice	Dworcowa	2	Leśniczówka z budynkiem gospodarczym	XIX/XX w.	2075/12	Gminna ewidencja zabytków

12	Cierpice	Dworcowa	3	Budynek mieszkalny pracowników kolei z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	95/8	Gminna ewidencja zabytków
13	Cierpice	Dworcowa	4	Budynek mieszkalny pracowników kolei z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	95/8	Gminna ewidencja zabytków
14	Cierpice			Nastawnia CP-1	początek XX w.	95/7	Gminna ewidencja zabytków
15	Cierpice	Kolejowa	2c	Dom z budynkiem gospodarczym	1911 r.	135/3	Gminna ewidencja zabytków
16	Cierpice	Nad Potokiem	5	Leśniczówka obecnie dom	XIX/XX w.	601	Gminna ewidencja zabytków
17	Cierpice	Ogrodowa	1	Dom	1936 r.	566	Gminna ewidencja zabytków
18	Cierpice	Pocztowa	9	Dom	około 2 ćwierć XX w.	174	Gminna ewidencja zabytków
19	Cierpice	Szkolna	4	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	131/8	Gminna ewidencja zabytków
20	Cierpice	Szkolna	5	Dom obecnie Poczta	początek XX w.	182	Gminna ewidencja zabytków
21	Cierpice	Szkolna	40	Dróżnicówka z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	115	Gminna ewidencja zabytków
22	Mała Nieszawka	Toruńska		Cmentarz ewangelicki	koniec XIX w.	na terenie działki: 163/2	Gminna ewidencja zabytków
23	Mała Nieszawka			Cmentarz ewangelicki, obecnie katolicki	lata 90. XX w.	184/1, 161/5, 163/2	Gminna ewidencja zabytków

24	Mała Nieszawka			Cmentarz jeńców wojennych z II wojny światowej	1945 r.	511, 510/2 zgodnie z granicą wpisu do rejestru zabytków wyznaczoną w decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Rejestr zabytków nr A/1519 decyzja z dnia 01.06.1987
25	Mała Nieszawka	Dojazdowa	10	Dom	początek XX w.	337/2	Gminna ewidencja zabytków
26	Mała Nieszawka	Osikowa	126	Dom	początek XX w.	55/14	Gminna ewidencja zabytków
27	Mała Nieszawka	Prosta	4	Dom	1913 r.	214/1	Gminna ewidencja zabytków
28	Mała Nieszawka	Rzemieślnicza	38	Dom	początek XX w.	268/48	Gminna ewidencja zabytków
29	Mała Nieszawka	Toruńska	16	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	186, 155	Gminna ewidencja zabytków
30	Mała Nieszawka	Toruńska	64	Szkoła	1897 r.	162/2	Gminna ewidencja zabytków
31	Mała Nieszawka	Toruńska	87	Dom	1902 r.	251/25	Gminna ewidencja zabytków
32	Mała Nieszawka	Toruńska	105	Zajazd obecnie dom	początek XX w.	200/14	Gminna ewidencja zabytków
33	Mała Nieszawka	Toruńska	107	Zajazd obecnie dom	1912 r.	200/18	Gminna ewidencja zabytków
34	Mała Nieszawka	Toruńska	116	Dom	początek XX w.	56/8	Gminna ewidencja zabytków
35	Mała Nieszawka	Toruńska	156	Dom	2. połowa XIX w.	185/3, 185/4	Gminna ewidencja zabytków

36	Mała Nieszawka	Toruńska	158	Budynek gospodarczy	początek XX w.	185/7	Gminna ewidencja zabytków
37	Mała Nieszawka	Toruńska	194	Dom	początek XX w.	26/49	Gminna ewidencja zabytków
38	Mała Nieszawka	Wodociągowa	15	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	431/1	Gminna ewidencja zabytków
39	Mała Nieszawka	Wodociągowa	15b	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	431/1	Gminna ewidencja zabytków
40	Mała Nieszawka	Toruńska	184	Kaplica mennonicka, obecnie kościół parafialny, rzymsko-katolicki p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z otoczeniem	1890 r.	176/2 zgodnie z granicą wpisu do rejestru zabytków wyznaczoną w decyzji o wpisie do rejestru zabytków	Rejestr zabytków nr A/108 decyzja z dnia 07.07.1994
41	Mała Nieszawka	Toruńska	przy nr 184	Kapliczka	1946 r.	176/2	Gminna ewidencja zabytków
42	Mała Nieszawka			Ruiny Zamku	1. połowa XIV w.	23/2, 24/2	Rejestr zabytków nr C/11 decyzja z dnia 26.08.1935
43	Wielka Nieszawka	Mennonitów	przy nr 14	Cmentarz mennonicko - ewangelicki	połowa XVIII w.	87	Gminna ewidencja zabytków
44	Wielka Nieszawka	Toruńska	7	Chata drewniana	2. połowa XVIII	225/13	Gminna ewidencja zabytków
45	Wielka Nieszawka	Toruńska	12	Dom modlitwy obecnie Urząd Gminy	3. ćwierć XIX w.	125/63	Gminna ewidencja zabytków
46	Wielka Nieszawka	Toruńska	17	Mleczarnia obecnie restauracja	1897 r.	56/2	Gminna ewidencja zabytków

47	Wielka Nieszawka	Toruńska	23	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	210/14	Gminna ewidencja zabytków
48	Wielka Nieszawka	Toruńska	43	Dom	początek XX w.	199	Gminna ewidencja zabytków
49	Wielka Nieszawka	Toruńska	56	Dom	początek XX w.	108/11	Gminna ewidencja zabytków
50	Wielka Nieszawka	Toruńska	83	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	159/6	Gminna ewidencja zabytków
51	Wielka Nieszawka	Toruńska	85	Dom z budynkiem gospodarczym	1935 r.	154	Gminna ewidencja zabytków
52	Wielka Nieszawka	Toruńska	126	Dom z budynkiem gospodarczym	1913 r.	75/2	Gminna ewidencja zabytków
53	Wielka Nieszawka	Zielona	14	Dom z budynkiem gospodarczym	początek XX w.	341/4	Gminna ewidencja zabytków

11.2. ANEKS NR 2

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WIELKA NIESZAWKA – STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska na obszarze	Obszar AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Kultura/Chronologia	Funkcja	Formy ochrony
1	Brzoza	62	40-44	15	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
2	Brzoza	90	40-44	43	KPL neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
3	Brzoza	250	40-44	50	mezolit, schyłek paleolitu, epoka kamienia	krzemienica	Gminna ewidencja zabytków
4	Brzoza	42	41-44	36	epoka kamienia	nieokreślony	Gminna ewidencja zabytków
					okres nowożytny	nieokreślony	Gminna ewidencja zabytków
5	Brzoza	43	41-44	37	epoka kamienia	nieokreślony	Gminna ewidencja zabytków
6	Brzoza	1	41-44	6	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
7	Brzoza	9	41-44	10	czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
					wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					pradzieje	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków

							zabytków
					epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
8	Brzoza	10	41-44	11	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
9	Brzoza	11	41-44	12	wczesne średniowiecze XII-XIII wieku	cmentarzysko	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
10	Brzoza	12	41-44	13	późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
11	Brzoza	28	41-44	1	mezolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					mezolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
12	Brzoza	30	41-44	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
13	Brzoza	31	41-44	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
14	Brzoza	32	41-44	0	neolit	znaleziska luźne	Gminna ewidencja zabytków

15	Brzoza	33	41-44	0	okres halsztacki	grób	Gminna ewidencja zabytków
16	Brzoza	34	41-44	0	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
17	Brzoza	35	41-44	14	późne średniowiecze	cmentarzysko	Gminna ewidencja zabytków
18	Cierpice	11	39-42	10	neolit	punkt osadniczy	Gminna ewidencja zabytków
19	Cierpice	11	40-42	2	późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
20	Cierpice	20	40-42	3	czasy nowożytne	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
21	Cierpice	21	40-42	4	czasy nowożytne	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
22	Cierpice	3	41-42	14	1944 r.	okop	Gminna ewidencja zabytków
23	Cierpice	4	41-42	15	1944 r.	rów przeciwczołgowy	Gminna ewidencja zabytków
24	Cierpice	5	41-42	11	1944 r.	ziemianki	Gminna ewidencja zabytków
					1944 r.	obozowisko	Gminna ewidencja zabytków
25	Cierpice	6	41-42	12	nieokreślony	nasyp	Gminna ewidencja zabytków

26	Cierpice	3	41-43	6	późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
27	Cierpice	4	41-43	7	okres nowozytny	nieokreślony	Gminna ewidencj a zabytków
28	Cierpice	5	41-43	8	nieokreślony	nieokreślony	Gminna ewidencj a zabytków
29	Cierpice	6	41-43	13	współczesność	okopy	Gminna ewidencj a zabytków
30	Cierpice	8	42-43	8	epoka kamienia	obozowisko	Gminna ewidencj a zabytków
31	Cierpice	9	42-43	9	schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	osada	Gminna ewidencj a zabytków
					okres halsztacko- lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
					mezolit	krzemienica	Gminna ewidencj a zabytków
32	Cierpice - Brzezka	160	43-43	1	schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	punkt osadniczy	Gminna ewidencj a zabytków
33	Cierpice - Brzezka	161	43-43	2	epoka kamienia	punkt osadniczy	Gminna ewidencj a zabytków
					kultura przeworska	punkt osadniczy	Gminna ewidencj a zabytków
34	Cierpice - Brzezka	162	43-43	3	kultura łużycka	punkt osadniczy	Gminna ewidencj a zabytków
					późne średniowiecze	punkt osadniczy	Gminna ewidencj

							a zabytków
35	Frydolina	10	42-43	0	paleolit	obozowisko	Gminna ewidencj a zabytków
36	Frydolina	11	42-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
37	Mała Nieszawka	4	40-43	2	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
					wczesna epoka brązu	osada	Gminna ewidencj a zabytków
38	Mała Nieszawka	5	40-43	3	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
39	Mała Nieszawka	6	40-43	4	neolit	pracownia krzemieniarska	Gminna ewidencj a zabytków
					neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
					wczesna epoka brązu	osada	Gminna ewidencj a zabytków
					czasy nowożytne	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
40	Mała Nieszawka	7	40-43	5	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
					wczesna epoka brązu	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków

41	Mała Nieszawka	8	40-43	6	późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
42	Mała Nieszawka	9	40-43	7	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
43	Mała Nieszawka	10	40-43	8	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze	osada	Gminna ewidencja zabytków
44	Mała Nieszawka	11	40-43	9	okres halsztacko-lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze - czasy nowożytne	osada	Gminna ewidencja zabytków
45	Mała Nieszawka	20	40-43	1	późne średniowiecze XIV-XV wiek	zamek	Rejestr zabytków nr C/11
46	Mała Nieszawka	53	40-43	10	okres halsztacko-lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
47	Mała Nieszawka	277	40-43	0	epoka kamienia	osada	Gminna ewidencja zabytków
48	Mała Nieszawka	278	40-43	0	epoka kamienia	osada	Gminna ewidencja zabytków
49	Mała Nieszawka	279	40-43	0	epoka kamienia	osada	Gminna ewidencja zabytków

50	Mała Nieszawka	280	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
51	Mała Nieszawka	7	41-43	12	II wojna światowa	stanowisko strzeleckie	Gminna ewidencja zabytków
52	Nieszawka	281	40-43	0	schyłek paleolitu	punkt osadniczy	Gminna ewidencja zabytków
					mezolit	punkt osadniczy	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
53	Nieszawka	282	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					kultura łużycka	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
54	Nieszawka	283	40-43	0	kultura łużycka	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
55	Nieszawka	284	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
56	Nieszawka	285	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków

57	Nieszawka	286	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
58	Nieszawka	287	40-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
59	Nieszawka	288	40-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
60	Nieszawka	289	40-43	0	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
61	Nieszawka	290	40-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
62	Nieszawka	291	40-43	0	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
63	Nieszawka	292	40-43	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
					neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					epoka brązu	osada	Gminna ewidencja zabytków
64	Nieszawka	293	40-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków

65	Nieszawka	294	40-43	0	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
66	Wielka Nieszawka	2	40-42	1	późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
67	Wielka Nieszawka	3	40-42	2	późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
68	Wielka Nieszawka	4	40-42	3	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
69	Wielka Nieszawka	5	40-42	4	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późny okres lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późny okres rzymski	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					nieokreślony	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
70	Wielka Nieszawka	6	40-42	5	nieokreślony	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					okres lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					późne średniowiecze	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków

							a zabytków
71	Wielka Nieszawka	10	40-42	6	okres halsztacko- lateński	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
72	Wielka Nieszawka	12	40-42	7	późne średniowiecze	osada	Gminna ewidencj a zabytków
73	Wielka Nieszawka	13	40-42	8	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
					czasy nowożytny	osada	Gminna ewidencj a zabytków
74	Wielka Nieszawka	14	40-42	9	czasy nowożytny	osada	Gminna ewidencj a zabytków
75	Wielka Nieszawka	26	40-42	0	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
76	Wielka Nieszawka	27	40-42	0	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
					kultura łużycka	śląd osadnictwa	Gminna ewidencj a zabytków
77	Wielka Nieszawka	28	40-42	0	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
78	Wielka Nieszawka	29	40-42	0	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków
79	Wielka Nieszawka	30	40-42	0	neolit	osada	Gminna ewidencj a zabytków

80	Wielka Nieszawka	31	40-42	0	okres halszacki	osada	Gminna ewidencja zabytków
81	Popioły	2	41-44	1	schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	osada	Gminna ewidencja zabytków
82	Popioły	3	41-44	2	schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
83	Popioły	4	41-44	3	późne średniowiecze	osada	Gminna ewidencja zabytków
84	Popioły	3	42-43	4	neolit	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	osada	Gminna ewidencja zabytków
85	Popioły	4	42-43	5	epoka kamienia	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków
					czasy nowożytnie	osada	Gminna ewidencja zabytków
86	Popioły	5	42-43	6	neolit	osada	Gminna ewidencja zabytków
87	Popioły	6	42-43	7	czasy nowożytnie	osada	Gminna ewidencja zabytków
88	Popioły	7	42-43	8	schyłek neolitu - wczesna epoka brązu	śląd osadnictwa	Gminna ewidencja zabytków

UZASADNIENIE

do Uchwały nr XXXI/171/2021 Rady Gminy Wielka Nieszawka z dnia 23.02.2021 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024.

Potrzeba i cel podjęcia uchwały:

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami zostały ustawowo włączone do katalogu zadań samorządów terytorialnych. Art. 7 ust. 1 pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713) stanowi, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych Gminy. W szczególności zadania własne Gminy obejmują sprawy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282) wynika obowiązek sporządzenia przez Wójta gminnego programu opieki nad zabytkami. Program ten sporządza się na okres 4 lat. Celem programu jest rozpoznanie stanu zachowania dziedzictwa kulturowego Gminy, zahamowanie degradacji substancji zabytkowej i zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie atrakcyjnego wizerunku Gminy. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wielka Nieszawka na lata 2021-2024* uzyskał wymaganą prawem pozytywną opinię Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i podlega przyjęciu przez Radę Gminy Wielka Nieszawka.

Różnica między istniejącym a projektowanym stanem prawnym:

Uchwalenie programu wypełnia wymóg ustawy, jednocześnie pozwala zebrać w jednym dokumencie informacje dotyczące aktualnego stanu ochrony zabytków i zamierzeń Gminy w tym zakresie w najbliższych latach, co umożliwi monitorowanie podejmowanych działań w dziedzinie opieki nad zabytkami.

Przewidywane skutki społeczne i gospodarcze:

Określenie w programie działań zmierzających do zachowania i poprawy stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Wielka Nieszawka przyczyni się do podniesienia świadomości tożsamości kulturowej, jakości życia i atrakcyjności turystycznej Gminy oraz jego promocji w regionie.

Skutki finansowe związane z wejściem w życie uchwały, źródło finansowania:

Podjęcie uchwały nie wywołuje bezpośrednich skutków finansowych dla budżetu Gminy, w związku z tym nie określa się źródeł finansowania. Konkretnie działania w kolejnych latach będą się odbywały w oparciu o corocznie uchwalany budżet Gminy, gdzie zostaną zaplanowane stosowne kwoty.

Opinia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielka Nieszawka w formie zbioru kart adresowych:

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wielka Nieszawka w formie zbioru kart adresowych została pozytywnie zaopiniowana przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu odrębnymi pismami, tj. odrębnym dla GEZ w zakresie zabytków architektury i budownictwa oraz odrębnym dla GEZ w zakresie zabytków archeologicznych.

Zarządzenie w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielka Nieszawka:

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Wielka Nieszawka w formie zbioru kart adresowych została przyjęta Zarządzeniem nr 92/2020 Wójta Gminy Wielka Nieszawka z dnia 19.11.2020 r. w sprawie utworzenia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Wielka Nieszawka.